

Чотчаева Р.У., Уурсова М.В.

Сабий садлада къарачай-малкъар тилни дерслери

I – чи кесеги

01.09.2018

г. Черкесск

М.Р.Р.

КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС РЕСПУБЛИКАНЫ ОКЪУУ
ЭМДА ИЛМУ МИНИСТЕРСТВОСУ
КЪАРАЧАЙ-ЧЕРКЕС РЕСПУБЛИКАНЫ ОКЪУУ
КЪУЛЛУКЪЧУЛАРЫНЫ БИЛИМЛЕРИН ЁСДЮРЮУ
ИНСТИТУТ

Сабий садлада къарачай- малкъар тилни дерслери

(Устазлагъа, ата-аналагъа методика
болушлукъ)

Биринчи чыкъгъаны

I – чи кесеги

ЧЕРКЕССК 2010

**Къарачай-Черкес республиканы окъуу эмда илму
Министерствосу бегитгенди**

Джарашдыргъанла:

Чотчаланы Р.У., КЧРИПКРО - ну къарачай-малкъар эмда ногъай тилле бла литератураланы кафедрасыны тамада устазы эмда методисти.

Орусланы М. В., Къарачай шахарда «Солнышко» сабий садны къарачай тил бла литературадан баш категориялы устазы.

Теджегенле:

Сылтагъарланы К.А., КЧРИПКРО-ну къарачай-малкъар эмда ногъай тилле бла литератураланы кафедрасыны тамада устазы-методисти, КЪЧР-ны Махтаулу устазы.

Семенланы Л.А., Къарачай шахарда «Солнышко» сабий садны эмда устаз аралыкъны тамадасы.

Трунова А.С. – Къарачай шахарда «Солнышко» сабий садны баш методисти.

Джууаблы илму редакторла:

Гочияланы С. А., филология илмуланы кандидаты.

Батчаланы А-М.Х., филология илмуланы кандидаты.

**Органчы къауумда сабийлени
окъутууда баш борчла**

1. Ата Джуртха сыймекликлерин ёсдюрюу.

Тёгерекде затла бла шагъырей этиу. Туугъан эллерин, шахарларын айта билирге. Затны атын, сыфатын айырыргъа юретиу.

Джаныуарланы атларын, джашау турмушларын айтыргъа, табигъатда тюрлениулеге кёре, джылыны чакъларын айыра билирге юретиу.

Ишге керек затла бла шагъырей этиу. Урунуугъа сыймекликлерин ёсдюрюу.

2. Сабийлени тил байлыкъларын толтуруу. Тилге айлан-дыргъан дерслеге артыкъ эс бёлюу.

Сёлешген сагъатда атланы, этимлени, сыфатланы тюз хайырландыра билирге юретиу.

3. Тауушланы тюз айтыргъа, сёзле бла сёзтутушлада басымны тюз салыргъа юретиу. Къыйын тауушлагъа артыкъ эс бёлюу. Сёзню ичинде къыйын тауушну кескин айтдырыу.

4. Айтымда сёзню тыйыншлы орнуна салыб айтыргъа; сёзлени бирлик, кёблук санлагъа салыргъа; сорууну, буйрукъну, тилекни белгилерге юретиу. 2-3-4 сёзден айтымла къуратыу.

5. Сабийлени диалог, ушакъ халда сёлешдирирге; ушакъда тюз соруу, джууаб бере билирге юретиу; толу айтымла бла сёлешдирирге тырмашдырыу.

6. Суратлау адабиятха сыймекликлерин ёсдюрюу. Чыгъарманы магъанасына кёре соруулагъа джууаб берирге, тинтерге, ишленмеклик шартланы айыра билирге, назмуланы кескин, ариу окъургъа юретиу.

Къарачай-малкъар халкъ айтыулагъа, тилбургъучлагъа, санаулагъа, оюнулагъа, джомакълагъа сыймекликлерин ёсдюрюу.

Ортанчы кыауум

(70 сагыат, дерсни узунлугъу 20-25 мин.)

1. Айтыула – 6 сагыат

1. «Джуу – джуу - джуу ала...»
2. «Мияу – мияу - мияу келе-дыгыла.»
3. «Къакъ - къакъ – къаргыла.»
4. «Дуркыу – дуркыу – дуркыу.»
5. «Джау, джау, джаным, джау...»
6. Оюн халда «Тоб бара».

2. Халкъ таурухла – 5 сагыат

1. «Буу бла кирпи.»
2. «Солманчыкъ.»
3. «Сокъур Алиюкъ бла эмеген.»
4. «Борсукъ бла бёрю.»
5. «Бёрю бла агъач тауукъ.»

3. Юй хайыуанла – 2 сагыат

- а) Ит, ат, ийнек, кочюк, тай, бузоу, киштик.
- б) Къой, къозу, эчки-улакъ, эшек-гылыу.

4. Кийик джаныуарла – 2 сагыат

1. Айю – мамурач, берю – бала, тюлкю, кийик.
2. Пил, къоян, буу, кирпи.

5. Чыпчыкъла – 2 сагыат

1. Къаргъа, шорбат, къарылгъач, турна.
2. Тауукъ, гугурук, къаз – юй чыпчыкъла.

6. Чабакъла – 1 сагыат

1. Чабакъ, балыкъ (юннос чабакъ) ...

7. Гоккала – 1 сагыат

1. Гокка, гюл...

8. Хансла – 1 сагыат

1. Ханс, мант, ит тили чапыракъ, ёсюмлюк, гокка.

9. Кёкенле – 1 сагыат

1. Кёкен, итбурун....

10. Терекле – 2 сагыат

1. Терек, нарат, кыайын....

2. Алма терек, кертме терек, эрик....

11. Тау – таш – 2 сагыат

1. Тау, таш, кыая, зыгыр...
2. Дорбун, кыая, тау, нарт-гурт....

12. Дидактикалыкъ оюнла – 2 сагыат

1. «Телефон»
2. «Тюкенде»

13. Джылпы чакълары – 4 сагыат

1. Кыач – 1 сагыат
2. Кыыш – 1 сагыат
3. Джаз – 1 сагыат
4. Джай – 1 сагыат.

14. Суу – тенгиз – 1 сагыат

1. Тенгиз, къобан суу, кеме, тау суучукъ, кыара суу, кыайыкъ....

15. Къурт – кыамыжакъ – 1 сагыат

1. Къурт, кыамыжакъ, кыумурсха....

16. Юй керекле – 3 сагыат

1. Юй, кийиз, кюйюз, орундукъ, кюзгю, тепси, шиндик, кюбюр, кюбюрчек, мынчакъла, кыумач, кыумгъан, от джагъа, кюйюз, джастыкъ, джууургъан...
2. Тепси, шиндик, стол...
3. Тапчан, тапха, шкаф...

17. Саутла – 2 сагыат

1. Чара табакъ, табакъ, челек, таба...
2. Пиала, аякъ, чанчы, кыашыкъ, чолпу...

18. Кийимле – 3 сагыат

1. Тыш кийим – 1 сагыат
2. Ич кийим – 1 сагыат
3. Аякъ кийим – 1 сагыат

19. Оюнчакъла – 1 сагыат

1. Гинджи, хойнух, ашыкъ, айланджюк, дауурбаз, бусхул, джюн, чёб...

20. Ашарыкъла – 1 сагыат

1. Эт, хычын, гырджын, нартюх, как, айран, бышлакъ, сют, сют башы...

21. Көгетле – 2 сагъат

1. Алма, кертме... (сюексизле)
2. Эрик, шаптал, балий... (сюеклиле)

22. Тахта көгетле – 2 сагъат

1. Къобуста, наша, бадраджан, шибижи....
2. Быхы, гардош, чюгюндюр....

23. Джилекле – 1 сагъат

1. Джилек, наныхъ, шкилди...

24. Ишде керек затла – 1 сагъат

1. Кюрек, балта, чюй, чегюч, чага, басха...

25. Джазычуланы чыгъармалары – 5 сагъат

26. Байрамла – 4 сагъат

27. Оюнла – 4 сагъат

1. «Уллухан»

1. «Тюлкючюк санайды»
2. «Ой, тегерек, тегерек»
3. «Эчкичик»

28. Экскурсияла – 2 сагъат

1. Бизни сабий садыбыз.
2. Бизни элибиз.

29. Иги неди? Аман неди? – 3 сагъат

1. Саламлашыу.
2. Тамадагъа – къартха болушуу.
3. Кесин таза тутуу.

30. Адам тѣнгекде санла – 2 сагъат

ТАМАДА КЪАУУМ

Тамада къауумну окъутууда баш борчлары.

1. Сабийни тѣгерегинде болгъан затла бла, къралыбызда джашау бла шагърей этиуню бардырыу, кенгертиу.
2. Джашагъан джерлерин, тукъумларын, атларын, аталарыны атларын къарачай тилде айта билирге, хар затны неде хайырландырыгъа кереклисин кескин айырыгъа юретиу.

Уллу адамланы урунганларына сый бере билиу, алагъа сюймекликлерин ѳсдюрюу.

3. Сабийлени ѳсюмле, чыпчыкъла, джаныуарла, табигъатда тюрлениуле бла шагърей этиуню бардырыу. Оюм чыгъарыгъа юретиу. Табигъатха сюймеклерин ѳсдюрюу.

4. Тил байлыкъларын ѳсдюрюу. Тилде атланы, этимлени, сыфатланы, сѳзлеулени тюз хайырландырыгъа юретиу.

Болгъан тауушланы да тюз айтыргъа, аланы айыра билирге юретиу. Тил айландырыу, айтыуланы, тилбургъучланы эркин айтдырыу.

5. Сабийлени ат бла санауну, сыфатны, этимни, болумну тюз байлаб сѳлеширге;

бирлик бла кѳблук санны аффикслери бла хайырлана билирге; бир тамырлы сѳзлени юлтюге кѳре табаргъа;

бош, къош айтымланы къуаргъа юретиу;

айтымда сорууну, тилекни, буйрукъну белгилерге юретиуню бардырыу.

6. Диалог, монолог халда тиллерин ѳсдюрюу.

Соруулагъа тюз, толу джууаб берирге, гитче хапарчыкъла къуаргъа, айтыргъа юретиуню бардырыу.

Суратха къараб хапар айтыргъа, устаз соргъан соруугъа толу джууаб берирге;

ашыкъмай, тауушланы тас этмей, кескин, тюз сѳлеширге юретиу.

7. Кеслери оюм чыгъарыгъа, чыгъармаланы тите билирге; назмуланы кескин, ариу окъургъа, азбар айтыргъа юретиу.

8. Суратлау адабиятха, халкъ чыгъармалагъа сюймекликлерин ѳсдюрюу.

Тамада къауум

(70 сагъат, дерсни узунлугъу 25-30 мин.)

1. Айтыула – 5 сагъат

1. «Бара – бара баз табдым»
2. «Чыккыр-чыккыр, Генджисахан»

3. «Онбеш, онбеш, онбеш»
4. «Бирем – бирем, экем – экем»
5. «Джанкёоз чыкьды тотур айда»
2. Халкь таурухла – 5 сагъат
 1. «Акь кьозучукь»
 2. «Патчах бла джасичыкь»
 3. «Чырпачыкь», «Джсетегейли джсети джсулдуз»
 4. «Къоянланы эринлери нек джсырыкь болгъанды?»
 5. «Сары этекли Сатыкеч»,
3. Юй джаныуарла – 2 сагъат
 1. Ёгюз, тјое, эчки, ийнек, ат, ит, киштик
4. Кийик джаныуарла - 2 сагъат
 1. Агъач къоян, тјолкю, бјрю, дјсаз киштик...
 1. Тебердиде заповедникге экскурсия.
5. Чыпчыкьла – 2 сагъат
 1. Чаука, кьуш, гугук, кьаргъа, чакъынджик
 2. Бабуш, курий, къаз, тауукь
6. Гоккала – 1 сагъат
 1. Акь инджи (ландьш), орузат (роза), алтынкјз (ногот-ки)...
7. Хансла – 1 сагъат
 1. Мурса (крапива), дјсанджјорек (валерьяна), дугъума (мята)
8. Кјкенле – 1 сагъат
 1. Чум, джасышмакь (боярышник), итбурун (шиповник).
9. Терекле – 1 сагъат
 1. Наз, нызы, бусакь, джјге, тамыр, чапракь, бутакь...
10. Джылны чакълары – 4 сагъат
 1. Къач – 1 сагъат
 2. Къыш – 1 сагъат
 3. Дјсаз – 1 сагъат
 4. Дјсай – 1 сагъат
11. Суу – тенгиз – 1 сагъат
 1. Суу тјобјонде дјсюзген кеме, кит, дельфин, чабакь, кјл...
12. Къурт – къумурсха – 1 сагъат
 1. Гебелекке, ургъуй, чибин, бал чибин...

13. Сауутла – 1 сагъат
 1. Саблы, сюзгюч, таба, чоюн, бузлама (холодильник)...
14. Кийимле – 1 сагъат
 1. Къаптал, бјрк, чепкен (къарачай), джамчы, мессиле, башлыкь, кямар, тјюме, белибау...
15. Ашарыкьла – 1 сагъат
 1. Шорпа, бышлакь биширген, хантус, суу берек, беш-бармакь, манты...
16. Ишде керек затла – 1 сагъат
 1. Темир таякь, мычхы, чага, басха...
17. Бачха кјгетле – 2 сагъат
 2. Экскурсия «Терек бачхада».
 3. Балийле, бал эрик, тјюркю шаптал (персик)...
18. Тахта кјгетле – 2 сагъат
 1. Экскурсия «Сабий садны тахтасында».
 2. Турма, шибјиси, чјогјндјор...
19. Джилекле – 1 сагъат
 1. Гургум, дугъум, дјсюзюм
20. Байрамла – 6 сагъат
21. Назмула, чыгъармала – 6 сагъат
22. Адам, юйдеги – 3 сагъат
 1. Аты, тукъуму, атасыны аты...
 2. Ання, аття, къарт ана, къарт ата.
 3. Эгеч, къарнаш...
23. Ата джурт – 3 сагъат
 4. Шахар, эл, орам, юйню орам саны (номери).
 5. Ара шахар Москва, патчах (президент), Ата джуртум.
 6. Бизни республика КъЧР, республикабызда шахарла – Карачаевск, курорт – Теберди, Дјсегетей – Аягъы, Черкесск...
24. Алгъышла – 1 сагъат
25. Джомакьла – 1 сагъат
26. Нарт сјзле – 1 сагъат
27. Нарт таурухла – 4 сагъат
 1. «Сосуркъа бла эмеген».
 2. «Къарашауай бла Къазанбаш».

3. «Гезох улу Созар».

4. «Къарашауай эмегенлени кырды».

28. Оюнла – 5 сагъат

1. «Гузурукчуланы туюлошлери».

2. «Тардан ётоу».

3. «Джылан юретиу».

4. «Боранкелди».

5. «Боран ойнай – сез ойнай».

29. Къарачайда джорукъ-джол – 3 сагъат

30. Резерв – 2 сагъат

Школгъа хазырланган къауумну окъутууда баш борчла

1. Тил байлыкъларын ёсдюрюуню бардыруу:

затны атын, сыфатын, не этгенин кёргозген сёзлени тиллеринде кёб хайырландырыгъа, аланы къауумлагъан (ёсюмле, джаныуарла, юй хайыуанла, чыпчыкъла, терекле, кёгетле, джилекле, кёкенле...) атларын айтыргъа юретиу.

Синонимле, антонимле табыб айта билирге, сёзлени магъаналарына кёре тюз хайырландырыгъа юретиу.

2. Сёзде тауушланы тюз айырыгъа:

Сёзлени, сёзтуушланы тюз, кескин айтыргъа юретиуню бардыруу.

Сёзде бир тауушну белгилеб айтдыруу; ол тауушла бла башланган сёзлени табыб айта билирге юретиу.

Тауушну сёзде орнун айта билиу (аллында, ортасында, ахырында).

Сёзню бёломлеге джорукъ бла бёлорге, аланы санын айтыргъа юретиу.

3. Тилни кесеклерин бир - бирлери бла тюз байларгъа;

юлгоге къараб, атлагъа, этимлеге, сыфатлагъа кёблук санны, болушланы, заманланы аффикслерин кёоша билирге, тилде бош, кёош айтымланы кёураб, хайырландыра билирге юретиу.

4. Суратха къараб хапар айтыргъа юретиуню бардыруу.

Кеслери кёрген, билген затланы юсюнден, таб джарашдырыб, хапар айтыргъа, чыгъармаланы баш магъаналарын айырыгъа, геройланы этген ишлерине багъа бере билирге юретиу.

5. Ана тиллерине, халкъ чыгъармалагъа, суратлау адабиятха соймекликлерин ёсдюрюу.

6. Адеб-намысны, ишленмекликни шартларына, къарачай-малкъар халкъ адетлеге юретиу, алагъа соймекликлерин ёсдюрюу.

Кеслерини миллетлерин сюерге, сыйларгъа, ёхтемлик сезимлерин ёсдюрюрге тырмашдыруу.

Школгъа хазырлана тургъан къауум

(70 сагъат, дерсни узунлугъу 30-35 мин.)

1. Айтыула – 5 сагъат

1. «Ой, Аймелек, Аймелек».

2. «Къызым, къызым – кызтана»

3. «Бирден – билеу», «Ой, юшподюм – юшподюм»

4. «Уммола келе – келе...»

5. «Эртде биреу бар эди»

2. Халкъ таурухла – 5 сагъат

1. «Кёсе бла джашчыкъ»

2. «Аймуш»

3. «Намыс»

4. «Насыб, Акъыл, Байлыкъ»

5. «Орайда»

3. Джаныуарла – 1 сагъат

1. «Той барады чегетде», «Кийимле» - къайтарыу.

4. Юй хайыуанла, къайтарыу – 1 сагъат

5. Чыпчыкъла – 2 сагъат

1. Кёгюрчюн, алтын тауукъ (павлин), булбул (соловей), чакынджик (сорока)...

2. Чыпчыкъланы юсюнден назмула.

6. Гоккала – 1 сагъат

1. Гюлханий (тюльпан), кьарампил (гвоздика), зураб (нарцисс)...

7. Хансла – 1 сагъат

1. Дарман хансла (ит-тили-чапыракъ, умурса (крапива), баппахан, алтынчач).

8. Кёкенле – 1 сагъат

1. Сары чыгъанакъ (облепиха), тюртю (барбарис)

9. Терекле – 1 сагъат

1. Шаптал, балий (вишня), бал эрик, сары эрик, къара эрик, къыш алма, къыш кертме, кьоз терек.

10. Хауа болум – джылны чакълары - 4 сагъат

1. Къач.

2. Къыш.

3. Джаз.

4. Джай.

11. Къурт – кьумурсха – 1 сагъат

12. Сауутла – 1 сагъат

1. Джыккыр, кьошун, элек, сахан, тегене...

13. Ашарыкъла – 1 сагъат

1. Къакъ эт, джырна, биямукъ, айран, бал суу, боза, кыйма, сохта-джерме, хычын ...

14. Сауут - саба – 1 сагъат

1. Тырнау, къаладжюк, тегене...

2. Чалкъы, мычхы, миз, ийне, сюрме

15. Бачха кёгетле – 1 сагъат (къайтарыу)

16. Тахта кёгетле – 1 сагъат

1. Къаб, хауун, харбыз, къабакъ (кабачок)...

17. Джилекле – 1 сагъат

1. Шкилди (къара, кызыл), такъюзюк (рябина), къара наныкъ (ежевика).

18. Байрамла – 4 сагъат

19. Адамны энчи затлары – 2 сагъат

1. Къайтарыу (ат, атасыны аты, туугъан кюню, ананы аты...)

2. Ана къарнаш, ата къарнаш, келин, джети атагъа дери айтдыруу.

20. Ата джурт – 2 сагъат

1. Туугъан джер, джурт, аскер...

2. Чек, сауут кючле, чабыуул, кюреш...

21. Джазыгучуладан хапарла, назмула – 12 сагъат

22. Нарт сезле – 1 сагъат.

23. Оюнла – 2 сагъат

1. «Аякъ кёлтюрюу»

2. «Хойнух оюн»

24. Тауушла харифле – 6 сагъат

1. «Дж» - таууш.

2. «Къ» - таууш.

3. «Гъ» - таууш.

4. «Нг» - таууш.

5. «Ў» - таууш.

6. «Ю», «ё» - тауушла

25. Нарт таурухла – 4 сагъат

1. «Сосуркъа чарх оюнда»

2. «Ерюзмекни кызы Агунда бла Къарашауай»

3. «Алауган бла эмеген къатын»

4. «Къарашауай бла эмегенле»

26. Къарачайда джорукъ-джол – 2 сагъат

1. Тепси джорукъ.

2. Саламлашыу.

27. Джомакъла – 2 сагъат

28. Экскурсияла – 2 сагъат

29. 2 сагъат – резерв дерсле

ОРТАНЧЫ КЪАУУМ
(70 сагъат, дерсни узунлугъу 20 -25 мин.)

№ п/п	Дерсни темасы	Сезлюк	Дерсни мураты	Сагъат
1.	Экскурсия «Бизни садыбыз»			
2.	Айтыу «Джуу- джуу- джуу ала»	Амма, акка, бо- за, чычхан	Азбар этиу, оюн халда бардырыу	5(1)
3.	Х.т. «Буу бла кир- пи»	Залим, ёчеш- ген, дуппур, тюз, кёкен	Таурухну ангы- латыу, хапарын айтдырыу	5(1)
4.	Такта кегетле	Быкы, кьобу- ста, агурча (на- ша), бадрад- жан, сохан, са- рысмакь	Джомакь айтыр- гьа юретиу, кьы- йын тауушла бла иш, соруулагъа джууаб бере би- лиу, тил айлан- дырыу	2(1)
5.	Джылыны чакьлары: кьач	Къач, шорбат, джашил, сары	Къачны шартла- рын тинтиу, айт- дырыу	2(1)
	Юй хайыуанла	Ит, ат, ийнек, кючюк, тай, бу- зуу, киштик	Хайырларын ачыкьслау, тил айландырыу	2(1)
6.	Юй хайыуанла Бос- танланы Х. «Къозу- чукь»	Къой, къозу, эчки, улакь, эшек, гылыу	Юй джаньуарла бла танышды- рыу, азбар ай- тыу	2(2)
7.	Х.т. «Солманчыкь»	Эмеген, бу- такь, къазан, титим, чар- дакь, сауут	Таурухну ангы- латыу, хапар айт- дырыу	5(2)
8.	Юй керекле	Тепси, шин- дик, стол, таб- чан, тапха	Затланы хайыр- ларын айырыу, соруулагъа тюз джууаб берирге юретиу	3(1,2)

9.	Кегетле	Алма, кертме	Кегетлени ха- йырын айырыу	2(1)
10	Терекле	Нарат, кьайын, терек, бусакь, эмен	Тереклени айы- рыргъа юретиу, тил есдюрюу	2(1)
11	Кийимле	Тыш кийим, тон, боюнлукь, бёрк, чурукь	Ана тилде селе- шиу, айтым кьу- рау	3(1)
12	Ашарыкьла	Эт, хычын, нар- тох, гырджын, сют, сют ба- шы, бышлакь, как, айран	Хантла бла шагь- рей этиу, кьы- йын тауушла бла ишлеу	1
13	Оюнла «Улгухан»	Хахай, хан	Халкь оюннга юретиу, ойнау	4(1)
14	Кёкенле	Кекен, итбу- рун	Тенглендирирге юретиу	1
15	Тау-таш. Абайхан- ланы Н. «Огъурсуз гугурукь»	Тау, таш, зы- гьыр	Хапар айтыргъа юретиу, тинтиу	2(1)
16	Сауутла. Кечерукь- ланы Б. «Бапакь- чыкь»	Таз, аякь, гоп- панчыкь, скюз- ген, бапакь- чыкь	Азбар этиу	2(1)
17	Х.т. «Борсукь бла Берю»	Борсукь, берю, улутъан, джыл- кьы, аджир	Хапар айтды- рыу, кьыйын тауушла бла ишлеу	5(3)
18	Чабакьла	Чабакь, ала, джылан, кю- мюш, мыйыкь- лы, алтын	Тил байлыкьла- рын ёсдюрюу, суратла бла иш- леу	1
19	Джилекле	Джилек, на- ныкь	Джомакь тин- тиу, азбар этиу	1
20	Юй чыпчыкьла. Ке- черукьланы Б. «Чу- бар тауукь бла	Тауукь, гугу- рук, къач, бау, чубарчыкь,	Тил айланды- рыу, азбар этиу, кьыйын таууш-	2(1)

	Тюлкючюк»	зайын	ла бла ишлеу	
21	Къурт-къамжакъ		Азбар айтыу, къайтарыу	1
22	Къыш Кечерукъланы Б. «Джау, джабалакъ»	Джабалакъ, къыш, табигъат, къурт, боран, джумакъ	Азбар этиу, тил байлыкъларын есдюрюу	4(2)
23	Айтыу «Мияу келе»	Тырнакълы...	Тил айландырыу	5(2)
24	Байрамла		Байрамгъа хазырлануу	4(1)
25	Оюн Ой, Тегерек, тегерек»	Белек, мийиклик, кенглик, тарлыкъ, алаша	Тил айландырыу, ойнатыу, азбар айтдырыу	4(2)
26	Кийик джаныуарла Х.т. «Алаша, Берю, Тюлкю»	Айю, мамурач, берю, полкю, кийик	Суратла бла иш, таурухну ангылатыу, айтдырыу	2(1)
27	Байрамла		Байрамгъа хазырлануу	4(2)
28	Тау-таш. Х. санау «Нарт-гурт»	Дорбун, къая, тау, нарт, гурт	Тил айландырыу, санларын чыныксыдырыу	2(2)
29	Ич кийим. Абайханланы Н. «Таныймысыз бу джашны?»	Ич кийим, оюмсуз, камсык, макъам, сагал	Азбар этдириу, кирсизликге юретиу	3(2)
30	Оюнчакъла Абайханланы Н. «Автобуста»	Гинджи, хойнух, ашыкъ, айланджюк, дауурбаз, тоб	Магъанасын ангылатыу, тил байлыкъларын есдюрюу	1
31	Хансла	Ханс, мант, иттили – чапыракъ, тегерек, ёсюмлюк, гокка, кёкен...	Тил байлыкъларын, табигъатха сюймекликлерин есдюрюу	1
32	Гоксала. Елмезланы М. «Къанатлы голчюк»	Гокка, гол	Азбар этиу тил байлыкъларын есдюрюу	1

33	Кёгетле	Эрик, шаптал	Джомакъ айтдырыу, тил айландырыу	2(2)
34	Аякъ кийим	Чурукъ, чарыкъ, уюкъ, аякъ кийим	Тил айландырыу, джомакъла, суратла бла ишлеу	3(3)
35	Оюнла. Елмезланы М. «Тюлкючюк санайды»	Эгизчикле, джюз, санау, тюлкю	Азбар айтдырыу, санларын чыныксыдырыу	4(3)
36	Къыш «Джау, джау, джабалакъ»	Джулдуз, джабалакъ, тюз, тау	Къышны шартларын айырыу, азбар этиу	3(3)
37	Х.т. «Бёрю бла агъач тауукъ»	Агъач тауукъ, джапысыз	Магъанасын ангылатыу, халпарын айтдырыу	5(4)
38	Байрамла		Байрамгъа хазырлануу	4(3)
39	Оюнла. Елмезланы М. «Эчкичик»	Сюрме, ийне, тийме, къурмач	Оюн халда азбар этиу, тил байлыкъларын есдюрюу	4(3)
40	Кийик джаныуарла Елмезланы М. «Пил»	Аслан, къаплан, ёретин	Оюн халда азбар этиу, тил байлыкъларын есдюрюу	2(2)
41	Х.т. «Сокъур Алиюк бла эмеген»	Белек, къая, тил, теке, бакъган, тишлеген	Соруулагъа тюз джууаб берирге юретиу, тил есдюрюу	5(5)
42	Айтыула «Дуркъу, дуркъу, дуркъу»	Дуркъу, ёгюз	Оюн халда азбар айтыу, тил айландырыу	5(3)
43	Байрамла			4(4)
44	Джаз. Абайханланы Н. «Къараылгъашчыкъ»	Шорбат, уя, нюр, къарылгъашчыкъ	Азбар этиу, тил байлыкъларын есдюрюу	5(1)
	Суу-тенгиз. Муса-	Тенгиз, къо-	Хапар айтыргъа,	5(2)

45	каланы С. «Гитче элчикни кѳу-уанчѳ»	бан, суу, кеме	толу джууаб берирге юретиу	
46	Кѳарачайда джол джорукѳ. Оюн Ел-мезланы М. «Ки-шиуум, кѳайдаса?»	Кѳалайчыкѳ, бау, чардакѳ, токѳ, салам, тынчмысыз, не этесиз?	Оюн халда азбар этиу, тил байлыкѳларын ѳс-дюрюу	3(1)
47	Назмула Абайхан-ланы Н. «Сер-нек бюртюк»	Кюкиорт, хап-чюк, кѳуугѳ-ун, бюртюк	Назмуну тин-тиу, тил бай-лыкѳларын ѳс-дюрюу	5(2)
48	Айтыула «Кѳакѳ-кѳакѳ кѳаргѳала»	Балыкѳ, джылкѳы, джаркѳа	Оюн халда азбар этиу, тил айлан-дырыу	5(4)
49	Суу-тенгиз. Адам тѳнгекде санла.	Тау суу, кѳара суу, кѳайыкѳ, кѳол, аякѳ, бап, билек, бут, тенгеги	Айтымла кѳу-рау, тил бай-лыкѳларын ѳс-дюрюу	2(1)
50	Х. айтыу «Тоб бара»	Бусхул, джон, чеб, тоб, кез-лекѳарайды-ла, кѳолла-ѳте-диде, аууз се-лешеди, ашайды...	Оюн халда азбар этиу, тил бай-лыкѳларын ѳс-дюрюу	2(2)
51	Ишде керек затла	Кюрек, бапта, чюй, чегюч	Айтымла кѳу-рау, соруулагѳа толу джууаб бе-риу	1
52	Айтыула «Джау, джау, джаным джау»	Джаулу гют-тю, арпа ун, суу альшмакѳ	Оюн халда азбар этиу, тил бай-лыкѳларын ѳс-дюрюу	5(5)
53	Джаз. Джаубаланы Х. «Акъ белли»	Джашил кел-лекчик, бурма бели акѳ	Джазны шарт-ларын айырыу, азбар этиу	4(3)
	Терекле	Тамыр, бутакѳ, чапракѳ, кегет	Соруулагѳа толу джууаб берирге	2(2)

54		терекле: алма, кертме, эрик...	юретиу, кѳыйын тауушла бла иш	
55	Саутла. Тепси адеб джорукѳла	Пиала, аякѳ, чанчкѳы, кѳа-шыкѳ, бычакѳ...	Айтымла кѳу-раргѳа юретиу, кѳарачай юйню саутлары бла шагѳрей этиу. Тепси-адеб джорукѳладан ал билим беруу.	4(2)
56	Юй хайыуанла	Ат - тай, ийнек - бузоу, ѳшек-гылыу, кѳой-кѳозу, эчки-улакѳ, иткю-чюк, киштик	Айтымла кѳу-раргѳа юретиу, юй хайыуанла бла шагѳрей этиу	4(3,4)
57	Джазычуланы чыгѳармалары: Абайханланы Н. «Бал чибин»	Бал, бал чибин, уу	Джазычуу бла шагѳрей этиу, хапар айтдырыу	
58	Джазычуланы чыгѳармалары: Абайханланы Н. «Чыпчыкѳ бала-чыкѳ»	Мюйюш, уууч, рахын	Хапар айтдырыу, тил байлыкѳла-рын ѳсдюрюу	
59	Назмула	Артмакѳ, чокѳуракѳ, терк, табигѳат	Азбар этиу, тил айландырыу, тил байлыкѳла-рын ѳсдюрюу	
60	Абайханланы Н. «Суу алайым»	Суу агѳач, им-башым, акѳ-тончукѳ.	Азбар этиу, тил айландырыу, тил байлыкѳла-рын ѳсдюрюу	1
61	Иги неди? Аман неди? Кесин таза тутуу. Шаманланы М. «Зарядка»	Кѳол бет джуууу, аякѳ-кийимлерин таза ѳтген...	Аман-игини айыргѳа юре-тиу, тил бай-лыкѳларын ѳс-дюрюу.	

62	Тамадагъа-къартха болушуу. Ездениланы Р. «Джапчыкыны анты»	Сыйлы, намыслы,	Адамны иги шартларын байындырыу, тил байлыклары ёсдюрюу	
63	Бизни элибиз. Экскурсия	Орамла, школ, тюкен кыйсы орамдады	Орамда кылай джюрюрге кереклисин юретиу, эл бла шагърей этиу.	
64	Резерв дерсле			3

ЛИТЕРАТУРА

1. Абайханланы Н. «Суу алайым», «Огъурсуз гугурук», «Таныймысыз бу джашны», «Автобуста», «Къарылгъашчык», «Сернек бюртюк», «Бал чибин»...

2. Кечерукъланы Б. «Бапакчык», «Чубар тауукъ бла Тюлкючюк», «Джау, джабалак»...

3. Шаманланы М. «Зарядка»...

4. Х.т. «Алаша, Берю, Тюлкю», «Борсукъ бла Берю»

5. Джабуланы Х. «Акъ белли»

6. Ёлмезланы М. «Къанатлы тюлкюк», «Тюлкючюк санайды», «Эчкичюк», «Пил», «Кишиуум, кыйдаса»...

7. Бостанланы Х. «Къозучукъ»

8. Ортабайланы Р. «Джетегейли джети джулдуз»

9. Семенланы А. Назмулары. Сабийлеге аталгъан чыгъармалары.

10. Батчаланы Б. Назмулары,

11. Сылапгъарланы К. «Къоян бла агъач къоян».

12. Шидакъланы М. Сабийлеге аталгъан чыгъармалары.

ТАМАДА КЪАУУМ

№№ п/п	Дерсни темасы	Сезлок	Дерсни мураты	Сагъат
1	Айтыу «Барабара баз табдым»	Баз, таракъ, къамчи, чёмюч, кёмюк, тапха	Оюн халда айтыуну азбар этдириу, тил айландырыу	5(1)
2	Х.т. «Акъ къозучукъ»	Токълу, сыйлы, къарачай къойну кыйругъу, боран, рысхы	Хапарны аңгылатыу, хапарын айтдырыу	5(1)
3	Экскурсия Тахта кегетле	Чюгондюр, турма, шибжи	Кегетни адамгъа джарагъанын аңгылатыу	2(1,2)
4				
5	Джомакъла. Дидактика оюн «Театрда»	Джомакъ	Бегитиу, сез черликке юретиу	1
6	Къач. Хубийланы О. «Къач»	Хурметли, шоркъалы, таркъая, берекет, чакъ	Назмуну азбар айтдырыу, тил айландырыу	6(1)
7	Юй хайыуанла «Той барады чегетде»	Къайтарыу: егюз, тонгуз, туюе	Бегитиу, джомакъ айтдырыу, селещдириу	1
8	Адам	Тукъум, ат	Къайтарыу, ана тилде кесини юсюнден хапар айта билиу	2(1)
9	Юйдеги	Аття, ання, къарнаш, эгеч, ана, ата	Суратха къараб, хапар айттыргъа юретиу	2(1)
10	Бачха кегетле. Абайханланы Н. «Балийчик»	Балий, бал эрик, тюкло шаптал	Назмуну азбар айтдырыу, тил ёсдюрюу	1
11	Ишде керек за-	Чага, басха,	Урунууну	1

	тла	темир таякь	магъанасын айыруу	
12	Къурт-къумурха. Ахматланы А. «Гурт тауукь»	Зауукь, багуш, сакь, къамжакь	Назмуну азбар айтдыруу, тил айландыруу	1
13	Къач	Къач, шарт	Къачны суратларын айтыу, назмуну эсге тошкоруу	4(1)
14	Нарт сёзле. Дидактика оюн «Къонакъда»	Нартла, Ата джурт тирилик, бирлик	Тин байлыкъларын ёсдюрюу, тил айландыруу	1
15	Нарт таурух «Сосуркъа бла эмеген»	Эмеген, акъыл	Таурухну магъанасын ангылатыу, хапар айтдыруу	4(1)
16	Сауутла	Саблы, сюзгоч, таба, чоюн	Тил байлыкъларын ёсдюрюу	1
17	Ашарыкъла	Шорпа, бышлакь биширген, хантус, суу берек, бешбармакь, манти	Хантланы юсюнден хапар айтыу, юретиу	2
18	Оюнла «Тардан ётёу»	Тар, кенг, болумсуз	Бегитиу, тил ёсдюрюу	5(1)
19	Кёкенле «Чум-чум-чум терек» - айтыу	Чум, джабышмакь, кёкен, къазакь	Санларын чыныкьдыруу, халкь оюнла бла танышдыруу	1
20	Суу-тенгиз	Кеме, кел, тенгиз, кит, дельфин	Тил байлыкъларын ёсдюрюу	1
21	Айтыу. «Джау, джау, джау джангур»	Джаулу гютю, къуймакь, къалач	Айтыуну азбар айтдыруу, ойнатыу	5(2)
22	Кийимле. Абайханланы Н.	Къаптал, берк, чепкен, хазыр-	Таурухну ангылатыу, хапарын	1

	«Хыйла къозучукь»	ла, тер, джамчы, чурукь, башлыкь...	айтдыруу, тил байлыкъларын ёсдюрюу	
23	Х.т. «Патчах бла джашчыкь»	Патчах, джумушчу, чарс, бау ханс, ташкемюр	Таурухну магъанасын ангылатыу, хапарын айтдыруу	5(2)
24	Джилекле	Гургум, джилек, дугъум, джозюм	Тил байлыкъларын ёсдюрюу	1
25	Юй чыпчыкъла	Бабуш, кури, кел, услу	Джомакъланы азбар айтдыруу, тил ёсдюрюу	2(1)
26	Н.т. «Къарашау-ай бла Къазан-баш»	Пелиуан, Гемуда, акъсуу, ауана, бесюм	Таурухну ангылатыу, хапарын айтдыруу	4(2)
27	Къыш. Кечерукъланы Б. «Джау, джау джабалакь»	Джабалакь, къыш, табигъат, джуммакь, кюрт боран...	Назмуну азбар айтдыруу, тил байлыкъларын ёсдюрюу	4(2)
28	Адамланы санлары. Элберле.	Джурт, эл, шахар, кёзле, мангылай, тёппе, къулакь, бурун, чач...	Тил байлыкъларын ёсдюрюу, сурат бла ишлерге юретиу, элберле бла шагъырей этиу	2(2)
29	Юйдегиде	Ананы эгечи, атаны эгечи, туудукь, амма, къарт ання...	Тил байлыкъларын ёсдюрюу	2
30				
31	Оюн «Джылан» юретиу»	Осулу, эмен, джиб, аркъан	Чемерликге юретиу, ойнатыу	5(2)
32	Кийик джангуарла «Джырчыкь джырлатыу, джомакь айтдыруу» Езденланы Р.	Аслан, къаплан, агъач къоян	Джомакъланы азбар айтдыруу, суратла бла ишлеу	2(1)
33	Байрамла		Байрамгъа ха-	6(1)

			зырлануу	
34	Нарт таурух «Гезох улу Со- зар»	Улан, илишан, мюлк, душ- ман, джоген, элия	Таурухну ангы- латыу, хапарын айтдырыу	4(3)
35	Айтыула «Би- рем-бирем, экем-экем»	Олтан, сары, тору, абал, чабал	Азбар айтды- рыу, тил бай- лыкларынын ёс- дюрюу	5(3)
36	Халкъ таурух «Чырпачыкъ»	Сылтау, чырпа берк, дауур- баз, хойнух	Таурухну ангы- латыу, хапарын айтдырыу	5(3)
37	Хансла	Тау шай, джан- джорек, дугъ- ума	Суратла бла иш- леу, хайырларын ачыкылау	1
38	Гоккала. Мусу- каланы С. «Къууанч»	Акъ инджи, инджи, орузат, алтынкез	Тил байлыкыла- рын ёсдюрюу	1
39	Оюнла «Боран келди»	Атабыз-къу- тубуз, боран	Ойнатыу, санла- рын чыныкыды- рыу	5(3)
40	Алгышла. Ди- дактика оюн «Къонакыда»	Алгыш, боза, агыч аякъ, Голлу, ындыр, уу	Тил байлыкыла- рын ёсдюрюу	1
41	Назмуну Кара- кетланы И. «Минги Тауду»	Тёппе, Минги Тау, чамла- ныб, кюртле	Назмуну азбар этиу, тил - тин байлыкларынын ёсдюрюу	6(3)
42	Къыш. Мусука- ланы С. «Къол къабла»	Кюрке, ерлен, кюбюр	Магъанасын ан- гылатыу, хапа- рын айтдырыу	6(4)
43	Назмуну. Сюй- юнчланы А. «Ана тилим»	Джаным, ти- ним, билим, келюм	Азбар айтды- рыу, оюм чыгъ- арыргыа юретиу	6(5)
44	Нарт таурух «Сибилчи»	Тууар скюрюу, тахса, кука, шынкъарт, джамагыат	Таурухну ангы- латыу, хапарын айтдырыу, тил байлыкларынын	5(4)

			ёсдюрюу	
45	Байрамла		Байрамгыа ха- зырлануу	6(2)
46	Занкишиланы 3. «Тас болгъан Намыс»	Намыс, гулоч таякъ, къап- чыкъ	Таурухну ангы- латыу, хапарын айтдырыу, оюм чыгъарыргыа юретиу	6(65)
47	Айтыу «Джанкъоз чыкыды Тотур айда»	Тотур, ай, джы- рыб, джапна- ды, кыарыу ал- ды	Айтыуну азбар этиу, тил бай- лыкларынын ёс- дюрюу	5(4)
48	Х.т. «Къоянла- ны эринлери джырыкъ нек болгъанды?»	Кел, саф, къа- миш, джы- рыкъ	Таурухну ангы- латыу, хапарын айтдырыу, тил байлыкларынын ёсдюрюу	5(4)
49	Ата джурт Мо- сква – ара шаха- рыбыз	Ара-шахар, джурт, кърал, тамада	Ара-шахар бла шагырей этиу	2(1)
50	Байрамла. Ез- денланы Р, «Анамы байра- мы»	Оноулашхан, отоу, гюл	Назмуну азбар этиу, тил-тин байлыкларынын ёсдюрюу	6(3)
51	Джаз. Каракет- ланы Ю. «Джаз»	Джаз, булут, езен, нюр, чат	Назмуну азбар этиу, тил, тин байлыкларынын ёсдюрюу	4(3)
52	Джомакыла Экскурсия «Са- бий садыбыз, кегет бачхасы»	Джомакъ, эл- берле	Джорукъ бла ай- тыргыа юретиу	2(2)
53	Ата джурт	Миллет, рес- публика, та- бигъат, суу, тау	Тил, тин бай- лыкъ, джуртка сюймекликни ёсдюрюу	2(2)
54	Айтыу «Чыкып - чыкып, Генд- жахан»		Азбар айтды- рыу, оюм чыгъ- арыргыа юретиу	5(5)

55	Айтыу-санау «Онбеш, онбеш, онбеш»	Онбеш, санау	Азбар айтды- рыу, оюм чыгъа- рыргъа юретиу	7(6)
56	Терекле	Наз, нызы, бу- сакъ, джеге, та- мыр, чапракъ, бутакъ...	Джазны шарт- ларын айтыу, бегитиу	2(2)
57	Назмула Шах- мурзаланы С. «Сакъла кесме»	Салкъын, ор- натхан, емюр, нюр	Назмуну азбар этиу, тил, тин байлыкъларын ёсдюрюу	6(6)
58	Оюнла «Гугу- руккуланы тойюшлери»	Тюртюш, мынгайыб, томпалама, гампайыб	Савланы чы- ныкдырыу, ой- натыу	5(4)
59	Назмула Боташ- ланы А. «Ана тилим»	Окьюу-билим, келюм, саугъа, базгъан...	Азбар айтды- рыу, оюм чыгъа- арыргъа юретиу	
60	Нарт таурух «Къарашауай эмегенлени кыырды.»		Магъанасын ан- гылатыу, хапа- рын айтдырыу	5(5)
61	Оюн «Боран ой- най сёз ойнай»		Сёз чемерлик- лерин айырыу, ойнатыу	5(5)
62	Назмула Абай- ханланы Н. «Ит». Юй керек- кыйтарыу	Сакъ, ай, стау- ат, борч...	Хапарны ангы- латыу, хапарын айтырыу	2
63	Къарачайда джорукъ-джол	Джорукъ, са- лам алейкум, эсен болугъ- уз, айыб этме- гиз, марджа, сау бол...	Хапарны ангы- латыу, хапарын айтырыу	3
64				
65				
66	Х.т. «Сары этекли Саты- кеч»	Къурау арба, къонгур ба- гуш, къара- къаш	Диалог халда ой- натыу, магъана- сын ангылатыу	5(5)

67	Джай	Джай, кюн таякъ, есюм, мюрзеу	Джайны шарт- лары бла шагъ- рей этиу	4(4)
68	Терекле «Наз те- рекчию» Езден- ланы Р.	Наз, нызы, бусакъ, джеге, тамыр, чап- ракъ, бутакъ...		1
69	Резерв			2
70				

ЛИТЕРАТУРА

1. Хубийлан О. «Къач», «Той барады чегетде»...
2. Абайханланы Н. «Балийчию», «Ит», «Хыйла къозу-
чукъ»...
3. Ахматланы А. «Гурт тауукъ»...
4. Каракетланы И. «Минги Тауду»
5. Мусукаланы С. «Къууанч», «Къол къабла»...
6. Сюйюнчланы А. «Ана тилим».
7. Анкишиланы З. «Тас болшгъан Намыс».
8. Езденланы А. «Анамы Байрамы».
9. Къаракетланы Ю. «Джаз».
10. Шахмурзаланы С. «Сакъла, кесме».
11. Боташланы А. «Ана тилим».
12. Кечерукъланы Б. «Джау, джау, джабалакъ».
13. Сылтагъарланы К. «Теке бла текелемюйюз», «Тюе
бла тюе тауукъ»... «Эрши керюннген затла»

ШКОЛГА ХАЗЫРЛАННГАН КЪАУУМ

№№ п/п	Дерсни темасы	Сёзлюк	Дерсни мураты	Са- гъат
1.	Айтыу «Ой, Ай-мелек, Аймелек»	Билек, тал, сырт, юсю, той, къаш-ха къой	Айтыуну азбар этиу, оюн халда бардырыу	5(1)
2.	Х.т. «Кёсе бла джашчыкъ»	Кёсе, будай, тирмен, алдашхан, тирменчи	Таурунху ангылатыу, хапарын айтдырыу	5(1)
3.	Тахта кегетле	Къаб, хауун, харбыз...	Джомакъ айттыргъа юретиу, сурат бла иш	1
4.	Джомакъла	Тийре, тукъум, ырыс	Элберлени айттыуну джоругъун юретиу	2
5.	Къач: Хубийланы О. «Къач»-назму	Чакъ, хурметли, таркъая, къучакъ.	Назмуну азбар айтдырыу, рифманы тутаргъа юретиу	1
6.	Юй хайыуанла. «Юлгю ал» Езденланы Р.	Эшек, тонгъуз, пил, ийнек, егюз, ат...	Къайтарыу, джомакъ атдырыу, тил айландырыу	1
7.	Адам, юйдеги: аты, тукъуму Керучукъланы Б. «Азат этиу»	Ийнакълаб, багъаргъа, сарнай, сагъыш.	Назмуну тинтиу, сезимлерин уятыу, энчи затларын кес-гин айтдырыу	2(1)
8.	Адам, юйдеги: аты, тукъуму Керучукъланы Б. «Азат этиу»	Ийнакълаб, багъаргъа, сарнай, сагъыш.	Назмуну тинтиу, сезимлерин уятыу, энчи затларын кес-гин айтдырыу	2(1)
9.	Чыпчыкъла	Чакъынджик, булбул, кегюрчюн	Суратла бла ишлеу, селешдириу, тил байлыкъларын ес-	2(1)

			дорюу.	
10.	Чыпчыкъланы юсюнден назмуланы айтдырыу	Алтын тауукъ, гугурук	Джомакъ айтдырыу, селешдириу, ойнатыу	2(2)
11.	Айтыу: «Къызым – къызым». Гинджи оюн	Джюз, къаназир, аджир, дарий	Айтыуну оюн халда азбар айтдырыу, тил айландыр.	5(2)
12.	Бачха кегетле	къайтарыу	Айтымла къурау, суратла бла ишлад, селешдириу	1
13.	Джаныуарла: Керучукъланы Б. «Той барады чегетде»	къайтарыу	Таурунху магъанасын ангылатыу, хапар айтдырыу	2(2)
14.	Х.т. «Орайда»	орайда	Таурунху магъанасын ангылатыу, хапар айтдырыу.	5(2)
15.	Оюн: «Аякъ кёлтюрюу»	Аякъ, мангылай	Санланы чыныкдырыу, чемерликни сынау, ойнатыу	2(1)
16.	Кекенле: Джаубаланы Х. «Эгизле»	Сары чыгъанакъ, тюрто, чырпыла	Сурат бла иш, наузмуну азбар айтдырыу	1
17.	Терекле. Абайханланы Н. «Балийчикю»	Къурмач, чакъгъан, били, шпалтал	Назмуну азбар айтдырыу, тил байлыкъларын есдорюу	1
18.	Айтыула: «Уммола келе, келе...»	Тёш, тон. айланч-гыланч, туура	Айтыуну азбар айтдырыу, ойнатыу, тил есдорюу	5(3)
19.	Къурт-къумурсха. «Макъачыкъны тилеги»	Кюе, гыбы, балчибин...	Хар затны хатасын, хайырын айырыу, селеш-	1

	Езденлани Р.		дириу	
20.	Х.т. «Намыс»	Юй бийче, тала, итбурун, намыс, насыб	Таурухну магъанасын ангылатыу, хапарны айтдырыу	5(4)
21.	Джилекле. «Юч тенгчикни хапары»	Къызыл (къара) шкилди, такъюзюк, къара наныкъ	Таурухну магъанасын ангылатыу, тинтиу, ойнатыу	1
22.	Сауут-саба	Тырнау, къаладжюк, чалкъы, мыгчы, миз, ийне, сюрме	Бачха ишлени юсюнден хапар айтдырыу, тил байлыкъларын ёсдюрюу	1
23.	Нарт сёзле	Нарт сёз, нарт айтыу	Нарт сёзлени тилде хайырландырыу, тил айландырыу	1
24.	Къыш: Хубийланы О. «Къар джауады»	Ёзен, гютю, тар, кюрт, джабалакъ	Азбар айтдырыу, къышны шартларын къайтарыу	12(1)
25.	Юйдеги	Къартны къачы, сыйлагъан, адеб, намыс...	Джети атагъа дери айта билиу	2(2)
26.	Ишде керек затла (къайтарыу). Джомакъла	Чалкъы, мыгчы, миз, ийне, сюрме...	Джомакъ айтдырыу, сурагла бла иш	2(2)
27.	Байрамла			(1)
28.	Экскурсия Тебердиде заповедникге	къайтарыу	Джомакъ айтдырыу, сёз чемерликлерин есдюрюу	1
29.	Байрамла			4(2)
30.	Мусукаланы С. «Джангы джылы Бойнакыны»	Эндреуюк, джангы джыл, башил ай...	Хапарны тинтиу, айтдырыу, тил байлыкъларын	12(2)

			рын ёсдюрюу	
31.	Х.т. «Насыб, Акъыл, Байлыкъ»	Насыб, акъыл, буюрама, саудюгерле, тору	Магъанасын ангылатыу, хапарны айтдырыу	5(5)
32.	Джазыучудан хапар – Абайханланы Н.		Абайханланы Н. чыгъармаларын къайтарыу, тюбешиу	12(3)
33.	Хансла. Мусукаланы С. «Алтын челекчик»	Андыз, баппахан, ит-тили-чапыракъ, мурса, алтынчач	Хайырларын ангылатыу, тил байлыкъларын ёсдюрюу	1
4	Айтыула: «Эртде биреу бар эди»	Таш тегене, чарс, къаймакъ, сарнатхан	Азбар айтдырыу, тил айландырыу	5(4)
35.	Гоккала	Гюлханий, къаранпил, зураб, къачхач...	Тил байлыкъларын есдюрюу	1
36.	Джазыучудан хапар Мусукаланы С.		Мусукаланы С. чыгъармалары бла таныш, сураг салыу	12(4)
37.	Оюнла «Хойнух оюн»	Хойнух, къамчи	Санларын чыныкъдырыу, тил айландырыу	2(2)
38.	Джазыучудан хапар – Кечерукъланы Б.		Кечерукъланы Б. тюбешиу, чыгъармаларын къайтарыу	12(5)
39.	Назмула Абайханланы Н. «Тейри кылыч»	Тейри кылыч, кёпюр, табигъат	Тинтиу, азбар этиу, тил ёсдюрюу	12(6)
40.	Назмула Хубийланы О. «Иггилик»	Унутулмаз иггилик, джерге киргенча	Магъанасын ангылатыу, азбар этиу, оюм чыгъарыу	12(7)
	Байрамла		Байрамлагъа	4(3)

41.			хазырланыу	
42.	Н.т. «Сосуркѡ чарх оюнда»	Нартла, Сатанай, мадар, чарх оюн	Магъанасын ангылатыу, хапар айтдырыу	4(1)
43.	Айтыгула «Бирден биреу», «Ой юшюдум-юшюдум»	Билеу, эгеу, тѣнгек, токъмакъ, оймакъ	Азбар этиу, тил айландырыу	5(5)
44.	Къыйын тауушла «Дж» таууш. Гочияланы С. «А-дан башлаб алгъышым»	Джууурт, джуммакъ, урлукъ	Дж-таууш бла шагърей этиу, сезлени айырыу	6(1)
45.	Ата джурт «Москва – ара шахар»	Туугъан джер, аскер, ара шахар, Россия	Москвадан хапар бериу, Джуртну сыйларгъа юретиу	2(1)
46.	Байрамла		Байрамлагъа хазырланыу	4(4)
47.	Чотчаланы М. «Гыдык бла Дадько»	Тергеген, ауулукъ	Хапарны тинтиу	12(9)
48.	Къыйын тауушла «Къ» таууш	Къала, как, къадар	Тил айландырыу, джкоммакъ тинтиу	6(2)
49.	Къыйын тауушла «Гъ» таууш	Къумгъан, къаргъа, сагъат, агъач	Гъ-таууш бла шагърей этиу, сезлени айырыу	6(3)
50.	Ата джурт	Чек, саут кючле, чабыуул	Байрам халда дерсни бардырыу, тил есдюрюу	2(2)
51.	Н.т. «Ерюзмекни кызы Агунда бла Къарашауай»	Чаришле, къокъуулу, джортууул, дараджа, факъыр	Магъанасын ангылатыу, хапар айтдырыу, тил байлыкъларын есдюрюу	4(2)
52.	Къыйын тауушла «Нг» таууш.	Чауул таш, чартлагъан, танг	Нг-таууш бла шагърей этиу,	6(4)

	Гочияланы С. «А-дан башлаб алгъышым»		сезлени айырыу	
53.	Къыйын тауушла «У» таууш. Гочияланы С. «А-дан башлаб алгъышым»	Тау, езен, джазма, кесген	У-тауш бла шагърей этиу, сезлени айырыу	6(5)
54.	Езденланы Р. «Эринчек джашчыкъны тарыгыуу»		Назмуну тинтиу, джазны шартларын къайтарыу	1
55.	Къыйын тауушла «Ю» таууш. Гочияланы С. «А-дан башлаб алгъышым»	Туудукъ, ючаякъ, зауукъ, туугъан	Ю-таууш бла шагърей этиу, сезлени айырыу	6(5)
56.	Н.т. «Алаугъан бла эмеген къатын»	Джекирден, хынат, тыхсыгъан, тулпар	Магъанасын ангылатыу, хапар айтдырыу	4(3)
57.	Назмула Биджиланы А. «Билчи, къайсы заманды?»	Кек, кюкюреген, кырдык, урлукъ	Азбар этиу, тил байлыкъларын есдюрюу, джазны шартларын къайтарыу	12(10)
58.	Н.т. «Къарашауай бла эмегенле»	Хан, къала, сынау, тегене, къутхаргъан	Магъанасын ангылатыу, хапарны айтдырыу, сурат салыу	4(4)
59.	Къарачайда джорукъ-джол. Абайханланы Н. «Автобусда»	Джорукъ, онг, сол, сыйлагъан, тишириу	Джорукъланы юретиу, бегитиу	2(1)
60.	Саламлашыу джорукъ	Джорукъ, салам, намыслы	Джорукъланы юретиу, бегитиу	2(2)
61.	Санаргъа юретиу			12(11)
	Бегитиу. Вэден-		Хапар айтды-	12(12)

62.	ланы Р. «Отун джарама»		рыу, тил есдюрюу	
63.	Джай. Хауада оюнла	Къайтарыу	Саулукъларын бакъдыра, оюнланы эсге тюшюрюу.	1
64.	Экскурсия школгъа			2(2)
65.	Резерв			2

ЛИТЕРАТУРА

1. Хубийланы О. «Къар джауады», «Игилик», «Къач»
2. Дъсаубаланы Х. «Эгизле».
3. Абайханланы Н. «Балийчик», «Тейри къылыч», «Игилик», «Автобуста».
4. Мусукаланы С. «Джангы джылы Бойнакъны», «Алтын челекчи», «Джомакъчы акканы келеги», «О харифни хапары».
5. Езденланы А. «Суратчыкъ ишледим».
6. Чотчаланы М. «Гыдык бла Дадыкъ».
7. Каракетланы Ю. «Джаз».
8. Биджисиланы А. «Билчи, къайсы заманды?»
9. Гочияланы С. «А-дан башлаб алгъышым».
10. Езденланы Р. «Юлгю ал», «Эринчек джашчыкъны тарыгыуу», «Макъачыкъны тилеги», «Отун джарама».
11. Кечерукъланы Б. «Азат этиу», «Той барады чегетде».
12. Сыллагъарланы К. «Ишленмеклик адеб-марда джорукъладан» («Илячин» журнал).
13. Къобанланы А. Назмулары. Сабийлеге чыгъармалары.

ОРТАНЧЫ КЪАУУМ (3 – 4 джыллыкълар)

(70 сагъат – 20-25 мин. + 10-15 мин. оюннга, китаб окъуугъа, м/ф къараугъа...)

Дерсни темасы: Танышыу. Экскурсия «Бизни сабий сadyбыз».

Дерсни мураты: бир-бирлери бла танышдырыргъа, атларын айтдырыргъа, сабий сад бла шагърей этерге, алларына тюртюлген затланы атларын айтыу, неге кереклисин билдириу, сабий садны ичинде мизам бла шагърей этдириу.

Дерсни темасы: «Джуу – джуу – джуу ала».

Дерсни мураты: сабийлени айтычукъ бла шагърей этчу, оюн халда азбар этиу, тил айландырыу бла кюрешиу; къарачайча тюз сёлеширге юретиу, ана тиллерине сюймекликни ёсдюрюу.

Окъуу керекле: амма бла акканы суратлары.

Дерсни барыуу

1. Устаз: сабийле, быйыл сиз къарачай тилни юрениб башларыкъсыз. Биз сизни бла таурухла окъурукъбуз, оюнла ойнарыкъбыз, назмулагъа юренникбиз дагъыда кёб сейир затла бла танышырыкъбыз.

Эм алгъа саламлашыргъа юренийик. Мен «салам» десем, сиз да «салам» деб, джууаб берликсиз.

Меннге «салам» деб ким айтады?..

2. Суратлада амма бла акканы таныб кёртюсюу...

3. Сёзлюк иш: акка, амма, боза, босагъа, абыныргъа, сакъ-алчыгъы, къабына, тамбласы, бюгюннгюсю, чибинчи.

3. Айтыугъа ойнай-ойнай юрениу.

Джуу – джуу – джуу ала,
Эки чычхан суу ала,
Амма боза бишире,
Акка отун тюшюре...

4. Дерсни тамамлау.

Биз бюгюн неге юрендик? Къаллай джангы сёзле билдик?

5. Оюн. (Тау макъамгъа тынгылай, харс уругъа юрениу).

Дерсни темасы: Халкъ таурух «Буу бла кирпич».

Дерсни мураты: сабийлени кийик джаныуарла бла шагърей этиу, таурухха тынгылаб, джууаб берирге юретиу; тил айландырыу; къарачай тилде кескин сёлеширге юретиу.

Окъуу керекле: суратла.

Дерсни барыуу

1. Оюн «Джуу – джуу – джуу ала»

2. Суратла бла иш.

- Сабийле, чегетде джашагъан къаллай джаныуарла билесиз? (Къоян, берю, айю...)

- Бу джаныуарланы орусча атларын ким биледи? (Буу бла кирпичи суратларын кёргозеди).

- Тюз айтасыз. Къарачайча аланы атларын билген бармысыз?

3. Сёзлюк иш: залим, ёчешген, дуппур, тюз, кёкен, эришейик, джууугъу, хыликке, хорладынг...

4. Таурухну кескин окъуу. (Керекли суратланы кёргозе-кёргозе).

5. Таурухну тинтиу.

- Таурухда неле бла танышдыкъ? (Буу бла кирпичи бла)

- Кирпи не деген эди буугъа тюбегенинде? (Джол болсун!)

- Анга буу джууаб бергенмеди? Нек?

- Нек ёчешген эдиле буу бла кирпичи?

- Неге ёчешген эдиле?

- Ким хорлагъан эди? Къалай?

- Сиз ким джанлысыз?

6. Оюн «Кишиу, кишиу...»

Кишиу, кишиу, кишиу келе,

Тырнакъларын ачыб келе,

Тырнакълыдан къачыб келе –

Дыгъы – дыгъы – дыгъы – дыгъы...

Дерсни темасы: Тахта кёгетле.

Дерсни мураты: сабийлени тахта кёгетле бла шагърей этиу, тил байлыкъларын ёсдюрюу, тил айландырыу, къарачайча сёлеширге юретиу.

Окъуу керекле: суратла, муляжла.

Дерсни барыуу

1. Сабийле, келигиз, дыгъычыкъны ойнайыкъ. Кишиу, кишиу, кишиу келе...

2. Сабийле, сиз быланы таниймысыз?

Быхы, къобуста, наша (агурча), чюгюндюр, бадраджан (помидор), сохан, сарысмакъ, гардош, нартох...

- Къоянчыкъ къайсыланы сюеди апаргъа, билемисиз?

- Чачы джерден къарайды,

Къоян аны марайды.

- Неди ол? (Быхы)

- Субайчыкъды, джапилчикди.

Чийлей да аша, тузлаб да аша.

Аны аты ...(наша).

- Къат-къат тонлу,

Къарыш бойлу деа къобустагъа айтадыла. Алай нек айтадыла, ким айталыр?

Сора мен ангылатайым...

3. Дерсни тамамлау.

4. Оюн «Кишиуум, къайдаса?».

Дерсни темасы: Экскурсия. Тахта бачха.

Дерсни мураты: тахта кёгетледен алгъан билимлерин бегитирге; тил айландырыуну бардырыу, къыйын сёзле бла энчи иш, тил байлыкъларын ёсдюрюу; саулыкъларын байындырыу.

Окъуу керекле: муляжла, тахта кёгетле.

Дерсни барыуу

1. - Сабийле, озгъан дерседе биз сизни бла нени юсюнден ушакъ этген эдик?

- Сиз къаллай тахта кѣгетле билесиз?

- Биз аланы юсюнден къаллай джомакъла билебиз?

2. Тахталада бачха кѣгетлени тюрсюнлерине къарай-къарай, ушакъ бардырыу.

- Сохан къаллайды? (Тѣгерек, акъ, кимит бетли, къаты, кючлю...)

- Сарысмакъ а къаллайды? (Зугул, акъ, къаты, кѣб тишли, ачы...)

- Бадраджан а? (Тѣгерек, къызыл, суулу, хыре...)

- Сабийле, аладан не зат этерге боллукъду, билемисиз? (Салат этерге, алайлай ашаргъа, биширирге, къууурургъа, тузларгъа...)

Была саулукъгъа игидиле, артыкъсыз да сарысмакъ, сохан. Ала бизге аурумай ѳсерге болупханлай турадыла...

3. Бегитиу оюн: «Кючлюмюдо, татлымыды?»

Дерсни темасы: Джылны чакълары. Къач.

Дерсни мураты: сабийлени къачны шартлары бла шагърей этиу; тил айландырыуну бардырыу; тил байлыкъларын ѳсдюрюу; къыйын тауушланы тюз айтыргъа юретиуде энчи ишни бардырыу.

Окъуу керекле:

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. - Сабийле, биз бюгюн къачны юсюнден ушакъ этерикбиз. Къач деб, бусагъат заманнга айтадыла.

- Къачда биз къалай кийинебиз?

- Джайдача джалан келалабызмы? (Огъай, джылыракъ кийинебиз)

- Эшикте уа терекле тешинген этедиле. Чапракълары саргъаладыла, артда уа джерге тюпедиле. Мен сизге чапракъла алыб келгенме. Къарачыгъыз, сиз садикге келген заманда джерде кѣргенмисиз быллай сары чапракъла? (Кѣребиз)

- Джай джерге тюпемидиле чапракъла? Къаллайладыла ала джай? (Джашил)

- Сабийле, терекле къачда джалан нек болгъанларын билемисиз? Мен сизге айтайым. Ала кеслерини ашауларын аяб, къышха хазырланадыла.

- Сабийле, чыпчыкъла уа не этедиле къачда? (Джылы джерлеге учадыла)

- Нек? (Сууукъда ѳлюб къаллыкъдыла).

- Сууукъдан къоркъмагъан чыпчыкъла уа бармыдыла? (Бардыла).

- Аланы бирини аты шорбатчыкъды. Орусча – воробей. Къарачыгъыз суратка.

3. Сурат бла иш.

- Бу къаллай чыпчыкъчыкъды? (Гитчечик, ариучукъ, батырчыкъ...)

4. Сѳзлюк иш: умурла, берекетли, уллуд себеби, заран джетмей...

5. Назмуну окъуу. «Чыпчыкъла».

Джип-джип эте арбазда,
Секирелле чыпчыкъла,
Излейдиле ашарыкъ
Къыш кюнледе джазыкъла.

Сабийле уа, эс ийиб
Ол сейирлик джанлагъа,
Атадыла, къайгъырыб,
Табханларын алагъа.

Гырджын, ѳтмек умурла
Берекетли кѣрюне,
Чыпчыкъланы тепсиси
Сабий къолдан керилед.

Джаз келгенлей, борчларын
Къайтаралла чыпчыкъла:
Тереклеге джайылыб,
Излейдиле къуртчукъла.

Аны уллуд себеби:
Тюрлю-тюрлю кёгетле,
Заран джетмей бишерле,
Тепсибизге тюшерле.

6. Назмуну тинтиу. Хар эки тизгинни устазны ызындан айтдырыб, ол тизгиннге соруу бериб, джууаб табыб, ишни ол халда бардырыу.

7. Оюн. «Дуркъу ичинде ёгюз»

Дерсни темасы: Юй хайыуанла.

Дерсни мураты: сабийлени юй хайыуанла бла шагъырей этиу, тил айландырыуну бардырыу, къыйын сёзлени азбар халда айтдырыу; тил байлыкъларын ёсдюрюу.

Окъуу керекле: юй хайыуанланы суратлары.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. - Сабийле, биз бюгюн юй хайыуанла бла танышырыкъбыз. Алагъа юй хайыуанла деб нек айтадыла? Юйде, арбазда джашайдыла, адамлагъа юй джумушда болушадыла, аны ючюн алагъа юй хайыуанла дейдиле. Къарачыгъыз бу суратчыкълагъа. Таныймысыз быланы?

3. Сурат бла иш. Ит – кючок, ийнек – бузоу, ат – тай.

4. Ушакъ. Была неге джарайдыла юйде?

- Ит юйню сакълайды.

- Ат джюк, адам ташыйды.

- Ийнек сют береди.

- Киштик чычхан тутады...

5. Тил байлыкъларын ёсдюрюу.

- Сабийле, бу юй хайыуанланы халилерин иги билир ючюн, мен сизге аланы юсюнден джомакъла айтайым. Сиз аланы таныяллыкъ эсегиз, кёрюгюз.

Къартасы къыр-къыр эте,

Джалкъасы джыр-джыр эте. (Ат)

Узункъуйрукъ хаф-хаф. (Ит)

Отджагда кзумгъан,

Кёзчюклерин джумгъан. (Киштик)

6. Оюн «Тыпыр – тыпыр – тыпыр эте»

Дерсни темасы: Юй хайыуанла.

Дерсни мураты: юй хайыуанла бла танышыуну бардырыу; тил айландырыуну кючлю этиу; тил байлыкъларын, джануарлагъа сюймекликлерин ёсдюрюу; алагъа джазыкъсынмакълыкъ шартланы сингдириу.

Окъуу керекле: юй хайыуанланы суратлары.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Къайтарыу.

- Сабийле, озгъан дерсде биз къаллай юй хайыуанланы таныдыкъ?

Мен суратла кёргюзейим, сиз атларын айтыгъыз. (Ит, ат, ийнек, киштик, тай, кючок, бузоу, кишиу...)

3. Оюн «Кишиу, кишиу, кишиу келе»

- Кишиучукъну юсюнден къаллай оюнчукъ билесиз?

4. Къаллай таууш этедиле бу хайыуанла, сабийле, ким айтыр?

Ит – «хаф-хаф», ат – «и-хи-хи-хи-хи», ийнек – «мму-у-у», кишиу – «мияу-у».

5. Бюгюн да хайыуанланы танырыкъбыз.

Къой – къозу, эчки – улакъ, эшек – гылыу...

- Ала неге джарайдыла?

- Къой джюн, эт береди. Эчки пух, эт, сют, джау-дарман береди. Эшек джюк ташыйды...

6. Оюн «Нёгерин таб».

7. Назму окъуу. «Къозучукъ» Бостанланы Х.

Сёзлюк иш: тум къара, керпеслениб, юзгере, джелин.

Тум къарады къозучукъ,
Керпеслениб ойнайды,
Юзгерени къатында
Хансчыкъланы чайнайды.

Бек ашыгыб анасы
Къозучукъга келеди,
Къызган сютон джеленинде
Бурмачыкъга береди.

(Джырлатыргъа да боллукъду).

Дерсни темасы: «Солманчыкъ». (2 с.)

Дерсни мураты: сабийлени бачха кёгет терекле бла шагъ-рей этиу; таурухха тынгыларгъа юретиу; тил айландырыуну бардыруу; къарачай тилге сؤймекликлерир ёсдюрюу.

Окъуу керекле: кёгетлени суратлары неда муляжолары.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. - Сабийле, бу кёгетлени таныймысыз, ким айтыр къарачайча?

- Алма, кертме, эрик.

- Тереклерине уа къалай айтадыла?

- Алма терек, кертме терек, эрик терек.

3. - Бюгюн мен сизге бир джашчыкъны юсюнден таурух окъурукъма. Анда да ол ма быллай алма терекни юсюне миниб турганлай, башланады аны хапары.

Сёзлюк иш: эмеген, кёгетле, бутакъ, къазан, къазанны эр-ни, титим-титим, сауут-саба, чардакъ.

4. Устаз ариу, кескин окъуйду: (Гинджи театр)

«Солманчыкъ» - халкъ таурух.

Эртде-эртде эмегенле деб бир мазаллы эрши адам торсюню бир джанла джашагъандыла. Ала хаман адамлагъа чабыуулла этиб, малларын урлаб, сууларын тыйыб, халкъны инджитиб тургъандыла. Уллула да, гитчеле да алагъа ачыула-ныб, кеслерин къалай къорууларгъа билмей къоркъуб тургъан-дыла...

... Эмеген эрлай сауут-саба, къапыкъ-табакъ табханын бир-бири юслерине къалагъанды да, ёрлегенди да тебрегенди. Чардакъга былай джеге тебрегенлейине, ала оюлгъандыла да, эмеген кесин джерге ургъанды. Алай джугъуна да джукъ болмагъанды, къобханды да келгенди.

- Ай, адам улу аман Солман, алдадынг бу джол а. Къалай мингенсе, айт тюсюн, мени энди санга хыянатым тиймез, чардакъдан къакъ этлеримден атарыкъма, - дегенди да къадалгъанды.

- Мен атайым, - дегенди Солманчыкъ.

- Огъай, сен сайлай биллик тюлсе.

- Болмай эсенг, айтайым, - дегенди Солманчыкъ. — Уча тишни отха тутуб, къыб-къызыл къызаргъынчы къыздырдым да, джитисин ёрге айландырыб сюеб, табаным бла басханма. Ол табаныма киргенлей, чартлаб бери тюшюб къалгъанма.

- Аны уа мен да этейим, - дегенди да, эмеген мазаллы къурукъ тенгли уча тишни отха тутханды, къып-къызыл къыздыргъанды да, не къарыуун да салыб, джитисинден табаны бла басханды. Тиш табаны бла аягына киргенлей, чырылдаб кюйгенди да, къычырыгы ёзенни сенгилдете келиб, эмеген аугъанды да, ёлгенди да къалгъанды.

Солманчыкъ а чардакъдан тюшгенди да джолуна кетгенди.

3. - Солманчыкъ къайры тюшген эди?

- Къаллай кёгет ашай турганлай тутулду Солманчыкъ?

- Эмегенни къызларын къалай алдады?

- Солманчыкъ чардакъга къалай минди?

- Эмеген къалай ёлду?

4. Оюн «Кишиу, кишиу, кишиу келе...»

Дерсни темасы: Юй керекле.

Дерсни мураты: сабийлени агъач керекле бла шагърей этиу; кыйын тауушланы тюз айтыргъа юретиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу.

Окьюу керекле: агъачдан ишленнген юй кереклени суратлары.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. «Солманчыкъны» хапарын айтдырыу, суратла бла ууакъ-ууакъ хайырлана.

- Бу суратда нени кёресиз?

3. – Сабийле, бу агъачды. Агъачдан кёб зат этедиле: шиндикле, тепсиле, къашыкъла, столла, шкафла, орундукъла...

- Мен нени айтмай кёйдум?

- Агъачны уа ма быллай терекледен этедиле (устаз тереклени суратларын кёргюзеди).

- Шиндик не затха джарайды? (Олтурургъа).

- Тепси уа? (Юсюнде джукъ ашаргъа, джукъ ишлерге).

- Къашыкъла уа? Стол а? Орундукъ а?

- Быланы барына да биргелей «ойню агъач кереклери» дейдиле.

4. «Гинджи» оюн.

Анам меннге тюкенден

Сейир гинджи алганды.

Къолун тутсам, биргеме

Даж-даж этиб атлайды.

Джыкъсанг, ачыб кыйнала, (Бу сёзлени гинджини тобукъларына олтуртуб, гинджиге къараб айтадыла).

«Уау-уау» этиб джылайды.

Тилленмеген гыккагъа

Гинджичигим ушайды.

Кирпиклери джабылыб,

Джкатса, кымсыз джукълайды.

Кёзчюклери ачылыб,

Къобса, ышарыб къарайды.

Тенгчиклерим, сукъланыб,

Бу сейирге къарайла.

Эркелетиб, кьюуаныб,

Биргесине ойнайла.

Гинджи бла «Даж-даж-даж...» оюнну ойнайдыла.

Дерсни темасы: Юй керек.

Дерсни мураты: сабийлени агъачдан этилген юй керекле бла шагърей этиу; бегитиу; тил айландырыу; тил байлыкъларын ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Озгъан дерсде ётген дерсни къайтарыу.

- Сиз олтуруб тургъан затланы аты къалайды?

- Сизге шхууур неге саладыла, нени юсюне?

- Шиндикге орусча не дейдиле?

- Тепсиге уа?

3. Джангы дерс.

- Бюгюн да джангы юй кереклени танырыкъбыз, агъачдан этилген юй кереклени.

Суратла бла иш: тапчан, тапха, шкаф.

- Сабийле, бу суратланы атларын ким биледи? Орусча уа?

Тахта, полка, шкаф – ала неге джарайдыла?

Юй керек неге керекди?

4. Оюн «Эльдарчыкъ».

Дерсни темасы: «Кёгетле: алма, кертме».

Дерсни мураты: сабийлени кёгетле бла шагърей этиу; аланы саулукъгъа уллу джарагъанларын антылатыу; тил байлыкъларын ёсдюрюу, кескин сёлеширге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
Джомакъны тинтиу.

Тегерекди, тобча,
кызыл, сары джашилди,
кыабсанг, тамам шекерча,
ким да ашаргъа сюеди. (Алма).

Лампагъа ушайды,
Ашаргъа уа болады. (Кертме).

Сабийлеге дагыда кегетлени суратларын кѳргюзюу, билгенлерин айтдыруу.

- Кыачда кегетлени кыалай джыядыла?

- Иги битим болур ючюн кегет тереклеге кыалай кыараргъа керекди сиз билемисиз? (Ушакъ).

Кертмени юсюнден джомакъны азбар этиу.

3. Дерсни бегитиу.

4. Оюн «Билчи, кыайсы кегетди?»

Дерсни темасы: Терекле: нарат, кыайын.

Дерсни мураты: сабийлени тереклени атлары бла шагърей этиу; нарат терек бла кыайын терекни чапракъларын тенг-лешдириу, башхалыкъларын айырыу, тил байлыкъларын ѳсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.
2. Дерсни тинтиу.
Джомакъны не болгъанын ангылатыу.
Бир затым барды да,
Джаз гоккагъа батады,

Джай минг сыргъа тагъады,
Кыачда кийимин быргъайды,
Кыыш ѳретин джукълайды. (Кѳгет терек).

Джай да, кыыш да джашиллей
Эринмей сюелед,
Керек болса, чайырын,
Кыызгъанмай, берелед. (Нарат).

Бутакълары чыммакъ-акъ,
Чачы бурма, тюзаякъ. (Неда)
Джаз келгенлей чагъама,
Сыргъларымы тагъама.
Кыулакъларым шуулдайла,
Сыргъларым кымылдайла. (Кыайын терек)

Джомакъланы суратлада таныйдыла, джомакъланы джангыдан кыайтарадыла.

3. Оюн «Кишиуум».

Дерсни темасы: Кийимле.

Дерсни мураты: сабийлени тыш кийимлени атлары бла шагърей этиу; тыш кийимлени джылны кыайсы чагъында кѳб кийлгенин эсге алыу; тил айландырыу ишлени бардырыу; кыыйын тауушланы айтыргъа юретиу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.
2. Ал ушакъ. Сабийлеге дерсни муратын ангылатыу.
3. Юч гинджини тюрлю-тюрлю кийиндириб сирейбиз.
Джылны чагъына кѳре кийинген гинджини сайлаб, танышабыз.
Юс кийимлерин кирсиз тутаргъа кереклисини юсюнден ушакъ ѳтебиз.
4. «Эринчек Байдыу» деген назмуну окъуб, сюзюу.

5. Дерсни бегитиу, тамамлау. Джангы сёзлени кьайтарыу: тон, боюнлукъ, бёрк, чурукъ... Кирсизликни юсюнден джангыдан соруула бериб, сабийлеге айтдырыу.

Десни темасы: «Кёгетле».

Дерсни мураты: сабийлени терек бачхада ёсген кёгетлени атлары бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; тил айландырыу, кескин сёлеширге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Ал ушакъ. — Къачда къаллай кёгетлени джетгенлерин ким биледи? (Алма, кертме, эрик, шаптал...)

- Кёгетле кьайда ёседиле?

Алма, кертме кёгетлени ашагъанмысыз?

- Суратлада ким кёргюзюр? (Атларын айтдырыу, муляж-ланы кёргюзюу, кёгетлени формаларын ангылата, бетлерин ачыкълау).

3. Тилбургъуч «Дуркьу ичинде ёгюз».

Акъ алма, кьызыл алма,

Бир тамакъдан тизил, алма. (Тилбургъучну айтыргъа юрениу).

4. Джомакъланы кьайтарыу.

Тёгерекди, тобча,

Къызыл, сары, джашилди,

Къабсанг, тамам шекерча,

Ким да ашаргъа сюеди. (Алма)

Лампочкагъа ушайды,

Ашаргъа уа болады. (Кертме)

5. Оюн «Ашадыкъ — нени ашадыкъ» (тобну сабийлеге атыб ойналады).

Тилбургъучну ёрге туруб, физминуткача айтыргъа бол-лукъду: сабийле бир-бири ызындан тизилиб, тёгерек айланыб айтадыла.

Дерсни темасы: Саутла. Таурух «Алтын челекчию».

Дерсни мураты: сабийлени саутланы атлары бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; саутну аяргъа, кирсиз тутаргъа кереклисин ангылатыу; ана тиллеринде кирсиз сёлеширге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Сабийлени саутланы атлары бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; саутну аяргъа кереклисин ангыла-тыу; тиллеринде кирсиз сёлеширге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Саутланы (чара табакъ, челек, къазан, шайнек...) са-бийлеге кёргозюу.

3. Хар саутну неге керек болгъанын айтыу, ангылатыу.

4. Таурух «Алтын челекчию». Мусакаланы Сакинат.

Таурухну хапарлау, тинтиу.

- Алтын челекчикле неге джарадыла?

- Къызчыкъла къаллайла эдиле?

- Сиз кьайсысын джаратдыгъыз?..

5. Оюн «Суу челек».

Дерсни темасы: Ашарыкъла (болгъан къауумгъа да бир-гелей - байрам дерс).

Дерсни мураты: сабийлени къарачай хантла бла шагърей этиу; аланы керекли хантла болгъанларын ангылатыу; миллет ашлагъа сюймекликлерин ёсдюрюу; кьыйын тауушла бла иш-леу, тил байлыкъларын ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

(Мадары бла дерсге ол хантланы келтириб кѣргюзюу).

Школгъа хазырланган къауумгъа: къакъ эт, джырна, биямукъ.

Тамада къауумгъа: шорпа, бышлакъ биширген, хантус.

Ортанчы къауумгъа: эт хычин, нартох гыржын.

3. Хантланы къалай этилгенлерини юсюнден ушакъ.

Биямукъну (хантусну) къалай джаратханларыни юсюнден айтыу.

- Ёмюрден бери да дарманча джараб тургъанды...

Хар хантны да хайырын айтыу.

Ашатыб кѣргюзюу.

4. Сабийлеге ашарыкъ берген сагъатда соруулаб, тинтиб, къалай ашаргъа кереклисин айтыргъа дурусду.

5. Джангы сѣзлени бегитиу, сабийлеге айтдырыу.

6. Оюн «Ашадыкъ - нени ашадыкъ».

Дерсни темасы: Ашарыкъла (къауумла барысы да биягъынлай биргедиле).

Дерсни мураты: сабийлени миллет хантла бла танышдырыуу бардырыу; тил-тин байлыкъларын ёсдюрюу; ана тиллеринде эркин сѣлеширге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Ашарыкъланы юсюнден ушакъны бардырыу.

Школгъа хазырланган къауум: айран, бал суу, боза.

Тамада къауум: суу бѣрек, бешбармакъ, манты.

Ортанчы къауум: суусаб, айран.

3. Сабийле, биз бюгюн ашха-сауугъа сый берген дерсибазди. Къарачай миллини эртделеден келген кѣб татлы ханты барды. Аланы бир бѣлегин биз бюгюн кѣрлюкбюз. Бизни ашы-

бызны-сууубузну республикагъа келген къонакъла да бек джаратыб кетедиле. Къайсыладыла ала? Ала уа тюрлю-тюрлю хычинла, сохта, джѣрме, узакъ Америкагъа, Европагъа джетген айраныбыз...

Айранны уллу хайыры болгъанын айтыу.

- Бу хантладан сора да къарачай миллетде кѣб тюрлю хант джюрюгенин айтыу. Сѣз ючюн: къатлама, чыккыртла, кърым хычинла, бѣрекле, сахан халыуа, хурбай халыуа, къууут джуммакъла, халпама, бегене, къууурма, къыйма, как, мѣрезе, тузлукъ, сохта, джѣрме, хинкел, тишлик, баста...

- Мен айтхан хантладан сиз къайсыларын ашагъансыз?

4. Сабийлеге ичиртиб, татыуларын кѣргюзюу.

5. Хантланы атларын сабийлеге айтдырыб, бегитиу.

6. Оюн «Кишиу, ач болдунгму?»

Дерсни темасы: Оюнла. «Уллухан».

Дерсни мураты: сабийлени джангы оюн бла танышдырыу; тил-тин байлыкъларын ёсдюрюу; тил айландырыу; тил-бургуучланы оюн халда айтыргъа юретиу; санчыкъларын чыныкдырыу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Оюнланы юсюнден ал ушакъ: къачан ойнагъандыла, кимле ойнагъандыла, оюнланы тюрлюлери.

3. Оюннга юрениу.

Хан хахай этеди,

Аны тахтадан тюшюрдюк,

Юйюн, ырысхысын кюйдюрдюк.

Махай чабыб ѳтеди,

Анга тахта джетеди.

(Ойнагъан сагъатларында къайтара-къайтара оюнну сѣзлерине юрениб къаладыла.

Ташны орнуна гитче дюккюпчюкню алыргъа тыйыншлыды).

4. Оюнну бегитиу. Мульт/ф-ге кьаратдыруу.

Дерсни темасы: Кёкенле. Ит бурун.

Дерсни мураты: сабийлени кёкен бла танышдыруу; тенг-лешдирирге ушаш затланы табаргъа юретиу; табигъатха сьой-мекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Ит бурунну суратын, кёгетин да дерсде кёргозюу.

Кючюкню гинджисин келтириб, аны бурну бла ит бурунну тенг-лешдириу, ушагъан джерлерин айтыу.

Кёкенни аты алай нек болгъанын кеслери айталсала игиди, болушургъа да боллукъду.

Дарман болгъанын айтыу, хайыры уллу болгъанын ангылатыу.

3. Бегитиу.

4. Оюн «Уллу хан».

Дерсни темасы: Тау-таш. Абайханланы Н. «Огъурсуз гугурук».

Дерсни мураты: сабийлени таурух бла шагърей этиу; кыйын тауушла бла ишлеу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; махтанчакълыкъ иги болмагъанын ангылатыу; соруулагъа толу джууаб берирге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.

2. Озгъан дерсни кьайтарыу.

- Итбурун кёбюскуне кьайда ёседи, ким биледи? Къаллай джерледе ёседи? Не хайыры барды?

3. Джангы дерсни тинтиу.

Сёзлюк иш: тау, таш, зыгъыр. (Кёрмюч материал болургъа керекди).

Таурухну окъуу.

- Гугурук аякълары бла нелени ата эди?

- Алай этсе, не дегенлиги эди?

- Нелени ачытды гугурук?

- Ким салды аны орнуна?

Таурухну сабийле бла хапарлау.

4. Оюн «Кишиу, кишиу».

Дерсни темасы: «Баппакъчыкъ». Кечерукъланы Б.

Дерсни мураты: сабийлени назму бла шагърей этиу; тил байлыкъларына джангы сёзле кьошдуруу, кирсиз сёлеширге юретиу; назмуну азбар халда айтыргъа тырмашдыруу; ана тиллерине сьоймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кьайтарыу.

Гугуруккуну хапарын кьысха кьайтарыу. Джангы сёзлени эсге тюшюрюу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Сабийлеге, ушакъ халда, баппакъчыкъ къаллай болумгъа тюшгенини юсюнден хапарлаб айтыу.

Сёзлюк: таз, аякъ, гопанчыкъ, сюзген, баппакъчыкъ.

Назмуну айтыу, тинтиу.

Экинчи кере да окъуу, ангыламагъанларын ангылатыу.

Назмуну азбар этиу.

3. Дерсни бегитиу.

4. Оюн «Чунгур – тоб».

Ким кёб ташчыкъ джыйса чунгурчугъуна, ол аланы юсюне олтуруб, гурт тауукъча, «гурт-гурт» деб кьычырады.

Дерсни темасы: Халкъ таурух «Борсукъ бла Бөрю».

Дерсни мураты: сабийлени таурух бла шагърей этиу; тин байлыкъларын ёсдюрюу, хапарларгъа юретиу, кийик джаныу-арланы халилерини юсюнден ал хапар билдириу; халкъ тау-рухлагъа сؤймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.
2. Озгъан дерсни эсге тюшюрюу.
 - Назму кимни эсиндеди?
 - Нени юсюнден эди?
 - Баппакъчыкъ не этген эди?
 - Ким айталыр назмуну?
3. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ: кийик джаныуарла къайда джапахъанларыны, ала не апахъанларыны юсюнден, суратха къарай, хапар ай-тыгъыз...

Сёзлюк иш: борсукъ, берю, гелеу, улугъан, тогъаймойоз, аджир джылкыла.

4. Таурухну сабийлеге окъуу.
5. Бөрю джырлагъан джырны къайтарыу.
6. Дерсни бегитиу.
Сабийле бла бирге тинтиу.
7. Оюн «Чунгур – тоб».

Дерсни темасы: Чабакъла.

Дерсни мураты: сабийлени чабакъла бла шагърей этиу, тил байлыкъларын ёсдюрюу; тюз сёлеширге юретиу; ана тил-лерине сؤймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.
2. Озгъан дерсни тинтиу.
 - Къайсы таурухну билген эдик?

- Анда неле бар эдиле?
- Ала къайда джашай эдиле?
- Бөрю къалай джырлай эди?
- Къалгъан джаныуарла къаллай тауушла чыгъаргъанла-рын ким биледи?

3. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ. – Бюгюн биз джаныуарланы юсюнден сёлешир-рикбиз. Ала сууда джашайдыла. Атлары – чабакъладыла.

4. Сурат бла иш.

- Чабакъла тюрлю-тюрлю боладыла. Былайда сиз таныгъ-ан чабакъла бармыдыла?

5. Сёзлюк иш.

Ала чабакъ – форель

джылан чабакъ – угорь; халал чабакъ – окунь

кюмюш чабакъ – карась; харам чабакъ – ёрш

къызыл чабакъ – краснопёрка; ыргъай чабакъ – шука

мыйыкълы чабакъ – сом, налим; айры чабакъ – рак

сапран чабакъ – сазан; алтын чабакъ – золотая рыбка

Чабакъланы адамгъа джарагъаны: кёзге, сюекге, саулукъ-гъа мадарсыз керекли этди...

6. Аквариумда чабакъланы кёргозюу. Аланы ашамайды-ла, ариулыкъгъа, айбатлыкъгъа тутадыла...

7. Оюн «Сюнгючюню джол оюну».

Дерсни темасы: Джилекле.

Дерсни мураты: сабийлени джилеклени тюрлюлери бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; джомакъланы би-лирге юретиу; табигъатха сؤймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Дерсге хазырланыу.
2. Озгъан дерсни къайтарыу.
3. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ. – Джилекле не затладыла? Къайда ёседиле? Аланы адамла не этдиле? – аланы юсюнден ушакъ.

Сабийлеге джилекледен этилген варенъени кёртюзюб,
къабдыргъа да боллукъду.

4. Джомакъла.

Таш тюбюнде – кызыл ашыкъ. (*Наныкъ*).

Бир кызым барды да,
Эл аны мынчакъларындан тартады. (*Гургум терек*).

Тау башында – мияла мынчакъла. (*Джюзюм*).

Къып-кызыл тамаша,
Кеси джерге джанаша. (*Джилек*).

Тау башында – чыпчыкъкёз. (*Дугъум*).

Джомакъланы джууабларын суратлада табаргъа юретиу.
Аланы айтыргъа юретиу.

5. Дерсни тамамлау.

6. Оюн «Чычхан патчах».

- Гёзенде чычханла бармыдыла?

- Бардыла, бардыла.

- Къоркъамыдыла?

- Къоркъмайдыла.

- Алай эсе, мен киштикме, киштикме,

Темир таракъ тишлиме!

Ызыгъыздан кыуама,

Тутханымы бууарма!

7. Санау, тергеу.

Мен – былайда, сен – алайда – «бир» дейик,

«Эки» дейик, «юч» дейик, «тёрт» дейик, «беш» дейик,

Ма...санга «киштику» дейик.

Дерсни темасы: Юй чыпчыкъла. «Чубар тауукъчукъ
бла тюлкючюк» Кечерукъланы Б.

Дерсни мураты: сабийлени юй чыпчыкъла бла шагърей
этиу; тил айландырыу; чыпчыкълагъа сюймекликлерин ёсдю-

рюу; диалог халда сёлеширге юретиу; тил байлыкъларын ёс-
дюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

- Къаллай джилекле билесиз?

Джомакъланы джангыдан айтыб, эсге тюшюрюу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Ал ушакъ. Юй чыпчыкъланы халилерини юсюнден.
Кийик чыпчыкъладан башхалыкъларын чертиу.

3. Сёзлюк иш: тауукъ, гугурук, къаз, бау, чубарчыкъ,
зайын.

4. Кечерукъланы Б. «Чубар таукъчукъ бла тюлкючюк».
Биринчи, окончакъла бла, диалог халда назмуну айтыу.

Къыйын сёзлени, айыртыб, ангылатыу.

Экинчи кере да кескин окъуу.

Сабийлени кеслерин диалог – оюн халда ойнатыу (юч-
тёрт кере айтыргъа боллукъду).

5. Джангы дерсни бегитиу.

Юй чыпчыкъла бла кийик чыпчыкъланы суратларын
айырыу.

6. Оюн «Тауукъ, не табдынг?» Жур. «Илячин» 1998, № 2.

Дерсни темасы: Къурт-къамыжакъ. Ахматланы А.
«Гурт тауукъ».

Дерсни мураты: сабийлени къурт-къамыжакъ не болгъа-
ны бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; тил ай-
ландырыу; азбар айтыргъа юретиу; тилге сюймекликлерин ёс-
дюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

- Биз нелени юсюнден сёлешдик озгъан дерсде?

- Келигиз, тауукчукъ бла толкючюкню ойнайыкъ (3-4 кѣауумгѣ айтдырыгѣ боллукъду).

- Андан сора кѣаллай юй чыпчыкѣла билесиз?

2. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ. Суратла бла иш.

Сѣзлок иш: кѣурт, кѣамжакъ, гурт тауукъ, зауукъ, багуш.

3. Ахматланы А. «Гурт тауукъ» - 30 бет.

Назмуну, суратлаб, кескин окѣуу, кѣыйын сѣзлени айырыу.

Экинчи кере окѣуу.

4. Джангы дерсни бегитиу.

Сабийлеге 3-4 кере азбар халда айтдырыу.

Кѣурт-кѣамыжакъны орус тилде айтдырыу.

5. Дерсни тамамлау. Оюн «Кишиу, кишиу».

Дерсни темасы: Кечерукъланы Б. «Кѣыш». Тилбургъч «Джау, джау, джабалакъ».

Дерсни мураты: сабийлени кѣышны шартлары бла шагърей этиу; кѣыйын тауушла бла ишлеу; тил байлыкъларын ѳсдюрюу; табигъатха, ана тилге сѣймекликлерин ѳсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кѣайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ. Кѣышны шартларыны, хауаны, болумну юсконден ушакъ.

Кѣачны шартлары бла кѣышны тенгleshдириу.

Сѣзлок: джабалакъ, кѣыш, табигъат, джуммакъ, боран, кюрт, бурчакъчыкъ (снежинка).

«Джау, джау, джабалакъ» Кечерукъланы Б. — окѣуу, айырыу.

Экинчи кере окѣуу, кѣыйын тауушланы сабийле бла бирге, бирем-бирем да айтыу.

Назмуну азбар этиу.

3. Джангы дерсни бегитиу.

3-4 сабийге азбар айтдырыу.

4. Дерсни тамамлау. Оюн «Боранкелди».

Дерсни темасы: «Мияу-мияу-мияу келе» - халкъдан.

Дерсни мураты: сабийлени дыгъыла бла шагърей этиу; тил айландырыу; кѣарачай-малкѣар фольклорну билдирир мадарла табыу; кирсиз, кескин сѣлѣширге юретиу; ана тиллерине сѣймекликлерин ѳсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кѣайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Сабийле, сиз кѣаллай айтычукѣла билесиз?

- «Джуу-джуу-джуу ала», «Тоб бара, чѣб бара», «Дуркѣу, дуркѣу»...

- Бюгюн а кишиучукъну юсконден юренникбиз. Анга дыгъычыкъ дейдиле. Ол да халкъ айтыуладанды...

Кишиу-кишиу-кишиу келе,
Тырнакъларын ачыб келе,
Тырнакълыдан кѣачыб келе —
Дыгъы-дыгъы-дыгъы-дыгъы.

3. Дыгъыны оюн халда юретиу.

3-4 сабийге айтдырыу.

4. Дерсни тамамлау. Мульт/ф-ге кѣаратдырыу.

Дерслени темалары: «Байрамлагѣа хазырланыу».

Дерслени мураты: джангы джыл байрамгѣа хазырланыргѣа болушуу, тил-тин байлыкъларын ѳсдюрюу, тил айландырыуну бардырыу, джангы джылны шартлары бла шагърей этиу; назмула юлешиу; ана тилге сѣймекликлерин ѳсдюрюу.

Дерсни темасы: Оюн «Ой, тѣгерек, тѣгерек».

Дерсни мураты: оюн бла шагърей этиу; тил айландырыу, кескин сѣлѣширге юретиу; кѣыйын тауушла бла ишлеу; тил байлыкъларын, анга сѣймекликлерин ѳсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу. Назмуланы айтдырыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ. Оюнну къалай ойналыргъа кереклисин айтыу.

Оюнну алача гитче сабийчикле ойнаб тургъанларын билдириу.

Сёзлюк иш: бёлек, мийиклик, кенглик, алашалыкъ, тарлыкъ.

Оюн: «Ой, тегерек, тегерек».

Ой, тегерек, тегерек,

Джыйылгъанбыз бир бёлек,

Ойнарыкъбыз бир кесек.

Ма, былай – мийикликге,

Ма, былай – кенгликге,

Ма, былай – алашалыкъга,

Ма, былай а – тарлыкъга!

Оюнну халын ангылатыу.

3. Дерсни тамамлау, оюн ойнау.

Дерсни темасы: «Кийик джаныуарла». Халкъ таурух «Алаша, бёрю, тюлкю».

Дерсни мураты: таурухну юско бла сабийлени кийик джаныуарла бла танышдырыу; тил-тин байлыкъларын ёсдюрюу; къыйын тауушла бла ишлеу; кирсиз сёлеширге, хапарларга юретиу; таурухлагъа сюймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни тинтиу, къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

а) Кийик джаныуарла къайда джашагъанларын, аланы халилерин сюзюу.

Сёзлюк иш: айю, мамурач, бёрю, тюлкю, кийик.

б) Суратла бла ишлеу.

в) Сёзлюк сёзлени тюз айтыргъа юретиу; къыйын тауушла бла ишлеу; энчи иш.

3. Халкъ таурух «Алаша, бёрю, тюлкю».

а) Сёзлюк иш: алаша, налагъан, сырт, ырысхы, барамта, хыйлачы, медирсе.

б) Биринчи кере окъуу, къыйын сёзлени ангылата барыргъа.

в) Экинчи кере окъуу.

г) Соруулагъа джууаб этдириу:

- Неле тюбегендиле?

- Бёрю не этерге излей эди?

- Алаша бла Тюлкю не джууаб бердиле?

- Бёрю къаллай хыйлалыкъ къурады? Нек?

- Тюлкю къалай алды башын?

- Бёрю уа не болду?

- Сиз къайсы джаныуарны джаратдыгъыз?

д) Бир-эки сабийге хапарын айтдырыу.

4. Дерсни тамамлау, оюм чыгъарыу.

5. Оюн «Ой, тегерек, тегерек».

Дерсни темасы: Байрам «Джангы джыл».

Дерсни мураты: сабийлени Джангы джыл бла байламлы затла бла шагърей этиу; тил байлыкъларын, таурухлагъа сюймекликлерин ёсдюрюу, джангы джылга аталгъан назмуланы, джырланы къайтарыу; кескин, кирсиз айтыргъа юретиу; «Нызычыкъ» деген назмуну айтыргъа юретиу.

Дерсни темасы: Ич кийим. Абайханланы Н. «Таныймысыз бу джашны?»

Дерсни мураты: сабийлени Абайханланы Насуну назмусу бла шагърей этиу; тил-тин байлыкъларын ёсдюрюу; кирсизликни юсюнден ушакъ этиу, кескин хапарлаб, сёлеширге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

1) Ал ушакъ: - Адам юсюне кийген кийимлени юсюнден, аланы къалай тутаргъа кереклисини юсюнден ушакъ.

Сёзлюк: ич кийим, оюмсуз, камсык, макъам, сагал-сагал, осал-осал, хыны.

3. Абайханланы Н. «Таниймысыз бу джашны?» назмуну окъуб, тинтиу.

- Джашчыкъ къаллай эди?

- Сиз алай айланамысыз?

- Боламыды кирли айланыргъа? Нек?

4. Назмуну 2-чи кере окъуу.

5. Къарачай-малкъар тилде м/ф-ге къарау.

6. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: «Эчкичик» Ёлмезланы М. Оюнла.

Дерсни мураты: сабийле бла назмуну оюн халда азбар этиу; тил айландырыу; уллуну сыйлагъан миллетни баш шартларыны бири болгъанын ангылатыу; ана тилге соймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

1) Ал ушакъ. - Бюгюн биз сизни бла джангы оюннга юренникбиз. Аны аты «Эчкичик». Оюнланы юсюнден ушакъ.

2) Ёлмезланы М. «Эчкичик».

Сёзлюк: сюрме, ийне, тойме, къурмач, къумач... (Сабийлеге бу затланы кёргюзюб танытыу, затланы атларын тюз айтыргъа юретиу).

Оюнну-назмуну тинтиу.

- Эчкичик къайры барды?

- Сабийлерине не келтирди?

- Сабийлери анга къалай тюбедиле?

3) Назмуну 2-чи кере окъуу, азбар этиу.

4) Оюнну ойнатыу.

3. Къарачайча м/ф къарау, ушакъ бардырыу.

4. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Тау-таш. Санау (айтыу).

Дерсни мураты: сабийлени джангы санаугъа юретиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; тил айландырыу; бир-бирине тынгылаб, тенг азбар айтыргъа юретиу; оюн халда санауну айтдырыу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

1) Ал ушакъ. - Эртде заманда сабийле, таулада, аланы этеклеринде, ёрге энишге чабыб, бугъунчакъ ойнагъандыла. Аланы кеслерини санаулары болгъанды. Джашырылсала уа, дорбунлагъа, терек артлагъа, таш къыйырлагъа бугъунгандыла...

2) Сёзлюк иш: дорбун, къая, тау, нарт-гурт...

3) Санауну юретиу.

- Нарт- гурт, нарт-гурт!

Бери чыкъ!

Рамазанны бойнуна ур да джыкъ!

(Сабийле бла оюн халда юрениу, азбар айтдырыу).

3. Китаб окъуу.

3. Дерсни тамамлау. Юреннген оюнларын 3-4 кере ойнатыу.

Дерсни темасы: Ич кийим. Абайханланы Н. «Таниймысыз бу джашны?».

Дерсни мураты: сабийлени Абайханланы Насуну назмусу бла шагърей этиу; тил-тин байлыкъларын ёсдюрюу; кирсизликни юсюнден ушакъ этиу; кескин хапарлаб сёлеширге юретиу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

1) Ал ушакъ. Адам юсюне кийген кийимлени юсюнден, аланы къалай тутаргъа кереклисини юсюнден ушакъ.

2) Сёзлюк: ич кийим, оюмсуз, камсык, макъам, сагал-сагал, осал-осал, хыны.

3) Абайханланы Н. «Таниймысыз бу джашны?» назмуну окъуб тинтиу.

- Джашчыкъ къаллай эди?

- Сиз алай айланамысыз? Боламыды кирли айланыргъа?

- Нек?

4) Назмуну экинчи кере окъуу.

3. Оюн «Ой, тегерек, тегерек».

4. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Оюнчакъла. Абайханланы Н. «Автобуска».

Дерсни мураты: сабийлени тюрлю-тюрлю оюнчакъланы атлары бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; адебликни шартларын таныта башлау; ана тиллерине суюмекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Ал ушакъ. Сабийлеге тюрлю-тюрлю оюнчакъланы алларына тизиб, таныгъанларыны атларын айтдыруу. Ала бла къалай ойнаргъа кереклисин айтдыруу.

- Сёзлюк иш: гинджи, хойнух, тоб, ашыкъ, дауурбаз, айланджок...

3. Элберлени тинтиу.

- Бир къызым барды да,

Тилине джукъ салмайды. (*Гинджи*).

- Джангур джаумай, суу чартлар. (*Суу шок*).

- Урсанг, къоркъмайды,

Къууаныб, ёрге чынгайды. (*Тоб*).

- Джаягъына тартсанг – стемейге бара. (*Хойнух*).

Данг-дунг эте беземе, элни сафха тиземе. (*Дауурбаз*).

4. Абайханланы Н. «Автобуска» назмусун окъуу, тинтиу.

- Автобуска ким кирди биринчи?

- Къызчыкъны къойнунда ким бар эди?

- Шамильчик не этди?

- Джабыучукъну ачханында, анда не бар эди?

- Сабийле, Шамильчик тюз этгенмиди?

5. Дерсни бегитиу.

- Экинчи кере окъуу.

- Сабийле, бу назмуда къаллай оюнчакъ бар эди. (*Гинджи*).

Назмуну ойнау.

6. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Хансла.

Дерсни мураты: сабийлени ёсюмле бла шагърей этиу, аланы айырыргъа юретиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу, табигъатха суюмекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Ал ушакъ. Сабийлеге ёсюм не болгъанын аңгылатыу; ханс, кёкен терек бир биринден не башчалыгъы болгъанын билдириу; суратлада кеслерине энчи табдыруу; джашауларында не маъаналары болгъанын айтыу.

- Сёзлюк иш: ханс, мант, иттил чапыракъ, кёкен, терек, ёсюм, гокка...

3. Суратла бла иш.

4. Чачылган ууакъ сурагчыкыла бла ишлеу.
5. Дидактика оюн «Ёсюмлени айырыу». Хансла бла тереклени эки къауумгъа юлешу.
6. Оюн «Кишиуум, къайдаса?»
7. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Гоккала.

Дерсни мураты: гокка хансла бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; табигъатха соймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озган дерсни къайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
 - Сураглагъа къарау, ичинде гокка хансланы табыу.
 - Сёзлок: гокка, гюль, далий (георгин), баппахан.
 - Бир кызым барды да, «уф» десенг, чачы тюшеди. (Баппахан).
3. Ёлмезланы М. «Къанатлы гюлчюк».
 - Назмуну окъуу, къыйын сёзлени, тауушланы тинтиу, аныглатыу.
 - Сабийле бла азбар этиу.
 - 3-4 сабийге айтдырыу.
4. Оюн «Суу-суу-суу челек».
5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Кёгетле.

Дерсни мураты: сабийлени бачха кёгетле бла шагърей этиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; табигъатны сакъларгъа, сюерге юретиу; анга соймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озган дерсни къайтарыу, тинтиу.
2. Джангы дерсни тинтиу.

- Ал ушакъ. - Сабийле, биз сизни бла къаллай бачха кёгетле, терекле билебиз? (Алма, кертме).

- Тюздю, бюгюн да джангы сёзле билликбиз. Бачха кёгетле деб, биз терекледе ёсген кёгетлеге айтабыз. Алада витаминле кёбдюле. Аны ючюн, саулугъубуз иги болур ючюн, ашаб туругъа керекди кёгетлени. Ала хар кимге да джарайдыла.

- Суратла бла иш. Билген, билмеген кёгетлерин да кёргюзюб, атларын айтабыз.

- Сёзлок: эрик, шаптал, балий...

3. Дерсни бегитиу. Джомакъла бла иш.

- Бир келиним барды да, бир джылгъа минг сабий ёсдюреди. (Балий терек).

- Бир кызым барды да, чачы кюнню тыяды. (Терек).

- Акъ кёзлю, кызыл кирпичли. (Шаптал терек).

- Сары болса – бише, бише – джерге тюше. (Шаптал).

- Бир кызым барды да, къулагы къара сыргадан толу. (Къара эрик).

4. Къарачайча м/ф юзюкге къаратыу. Артда соруула бериб, ушакъ этиу.

5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Аякъ кийимле.

Дерсни мураты: сабийлени къарачай тилде аякъ кийимлени атларын айтыргъа, билирге юретиу; тил ёсдюрюу; ана тиллерине соймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озган дерсни къайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.

- Суратла бла иш. (Кийимлени тюрлюлерин айырыб, атларын айтдырыу).

- Сёзлюк: чурукъ(чаппа), чарыкъ, уюкъ — *аякъ кийимледиле*.

3. Дерсни бегитиу. Джомакъланы тинтиу, тешиу.

- Кюндюз ары-бери чабадыла, кече чулгъаныб джатадыла.
(*Чабырла*).

- Кюндюз чырт-чырт эте айланадыла да, кече ауузларын ачыб джукълайдыла.

(*Галошла*).

- Ашагъан заманда — стол тюбюнде,
Джатхан заманда — орундукъ тюбюнде.

(*Чурукъла*).

4. Дерсни бегитиу. Дидактика оюн «Суратланы орнуна сал». Кийимлени къауумлагъа юлешиу.

5. Ангыны бегитген оюн «Эчкичик, къайдан келесе».

6. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Оюнла. Ёлмезланы М. «Тюлкючюк санайды».

Дерсни мураты: сабийлени санау халда айтыргъа, сёзлени кесгин сёлеширге юретиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; бугъунчакъ оюнну ойнаргъа юретиу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Ал ушакъ. Сабийлеге бугъунчакъ оюнну джоругъун ангылатыу.

- Сёзлюк иш: тюлкючюк, эгизчикле, джюз, санаучукъ.

- Назмуну устаз азбар айтады:

- Чуу-чу-чуу! Семизчикле!

Чуу-чуу-чуу! Эгизчикле!

Тынч турмайсыз, тюз санарча,

Бир, эки, деб, джюз санарча.

- Сабийле бла азбар этиу.

- 3-4 сабийге айтдырыу.

3. Бугъунчакъ оюн «Тюлкючюк санайды». Сабийлени бири (неда устаз) санаргъа излейди, къалгъанла чынгай-чынгай, кеслерин санатмазгъа («ашатмазгъа») тырмашадыла.

4. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Юй керек.

Дерсни мураты: сабийлени юй керек затла бла шагърей этиу; тил байлыкъларын, сёз хазналарын ёсдюрюу, толтуруу; кескин сёлеширге, сёзтутушланы тюз айтыргъа юретиу; ана тилге соймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Юй кереклени суратларында билгенлерин айтдырыу, айырыу.

- Сёзлюк иш: кийиз, кюзгю, орундукъ, шиндик, тепси, тапха, босагъа, юйню мюйюшлери, юйню тёрю.

- Сёзтутушла, айтымла къурау. Сабийле юйлерини ичинде не затлары болгъанын, къайсы къалайда тургъанын устазны болушлугъу бла хапарлайдыла.

3. Китаб окъуу. Сабийлени скойген хапарчыкъларын окъуу, тохтаб: «Андан ары къалай эди?» деб, хапарлатыргъа.

4. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Къыш. Ёзденланы Альберт «Эринчек Аскерчию».

Дерсни мураты: сабийлени хапарларгъа юретиу; къышны шартларын къайтарыу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; табигъатны сюерге, сакъларгъа кереклисин ангылатыу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кьайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
 - Къышны шартларын эсге тюшюрюу.
 - Къышны, джайны, къачны, джазны суратларын тенг-лешдириу.
 - Къышны юсюнден джомакъланы эсге тюшюрюу.
 - Кёкде – джулдуз, къолда – суу.(Джабалакъ).

- Бир акъ джабыуум барды да,
- Саулай джерни джабады.

(Къар).

3. «Джау, джау, джабалакъ» деген назмуну кьайтарыу.
4. Оюн «Кишиу-кишиу-кишиу келе».
5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Халкъ таурух «Бёрю бла агъач тау-укъ».

Дерсни мураты: сабийлени халкъ таурух бла шагъырей этиу; къыйын сёзлени айтыргъа, айтымла бла сёлещирге юретиу; табигъатха сыймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кьайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
(Дерсни театр халда ётдюрюу).
 - Ал сёз. - Сабийле, бюгюн бизге Хапарчы Акка джомакъ ийгенди. Биз анга кёзачда кьарарыкъбыз. Анда сиз танымагъан чыпчыкъ да боллукъду.
 - Сёзлюк иш: агъач тауукъ, джапысыз...
 - Сабийлеге бёрю бла агъач тауукъну гинджилери бла джомакъны кёргюзеди устаз.
 - Соруула бла иш тинтиу.

- Бёрю не этерге деб тура эди?
- Кимден кьоркъду бёрю?
- Агъач тауукъ не эте эди?
- Бёрю анга не айтды?
- Агъач тауукъ а кьаллай джууаб берди?
- Бёрю кьаллай джаныуарды?
- Агъач тауукъ а?

Джаныуарланы юсюнден сабийлеге толу хапар айтдырыу.

3. Къарачайча м/ф юзюкге кьаратыу. Къарарны аллы бла аны кьысха хапарын сабийлеге айтдырыу.

4. Санларын чыныкъдыргъан оюн.

5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Ёлмезланы М. «Эчкичик».

Дерсни мураты: сабийле бла назмуну оюн халда азбар этиу; тил айландырыу; уллуну сыйлагъан – миллетни баш шартларыны бири болгъанын ангылатыу; ана тилге сыймек-ликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кьайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
 - Ал ушакъ. – Бюгюн биз сизни бла джангы оюннга юреникбиз. Аны аты «Эчкичикди»...Оюнланы юсюнден ушакъ.
 - Сёзлюк иш: сюрме, ийне, тьюме, кьурмач, кьумач.(Сабийлеге бу затланы кёргюзюб танытыу; затланы атларын тюз айтыргъа юретиу).
 - Оюнну-назмуну окъуу, тинтиу.
 - Эчкичик кьайры барды?
 - Сабийлерине не келтирди?
 - Сабийлери анга кьалай тубедиле?
 - Назмуну 2-чи кере окъуу, азбар этиу.
3. Дерсни бегитиу. Оюнну ойнатыу.

4. Бир-бирлерине «концерт» кѣргюзюу. «Ким не айта биледи?».

5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Кийик джаныуарла. Ёлмезланы М. «Пил».

Дерсни мураты: сабийлени кийик джаныуарла бла танышдыруу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; табигъатха, джаныуарлагъа суймекликлерин ёсдюрюу; аланы сакъларгъа кереклисин билдириу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Сабийле, келигиз суратлагъа къараб, билген джаныуарларыбызны эсге тюшюрейик: айю, бѣрю, тюлкю, кийик, къоян, буу, кирпич.

- Джомакъланы тинтиу, билиу.

- Аланы юсюнден джомакъла окъуом, сиз а нени юсюнден болгъанын суратлада табыб кѣргюзюгюз.

- Сыртда айланган кызылкѣз. (Бѣрю).

- Кѣлю - къоркъакъ, кѣзю - чокъуракъ. (Къоян).

- Кеси - хыйла, къуйругъу - сырма. (Тюлкю).

- Бутакъ-бутакъ - мюйюзлери, кѣк кырдыкдан - кийизлери. (Буу).

- Энтда бир джаныуарны танийыкъ - *пил*. Пилле бизни джерлерибизде джашамагъандыла.

- Ёлмезланы М. «Пил» - окъуу, тинтиу. Окъурну аллы бла - сѣзлюк иш.

- Сѣзлюк: арслан (аслан), къаплан, ёретин. (Орусча атларын айтыб ангылатыргъа да боллукъду неда суратлары бла танышдырыргъа).

- 2-чи кере окъуу (рольла бла айтыргъа боллукъду).

3. Санларын чыныкъдырган оюн.

4. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Халкъ таурух «Сокъур Алиюк бла эмеген».

Дерсни мураты: сабийлени халкъ таурух бла шагъырей этиу; кыйын тауушла бла ишлеу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; толу джууабла берирге юретиу; ана тилге суймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Ал ушакъ. - Бурун эмегенле, нартла джашагъан заман болгъанды. Эмегенле улуу, мазаллы хылымылы затла болгъандыла...

Сѣзлюк иш: бѣлск, дорбун, къая, тиш, тишлеген, теке, бакъдыргъан.

Халкъ таурухну окъуу, тинтиу.

- Эмегенге къайда тюбедиле джашла?

- Эмеген къалай джыйды аланы кесине?

- Эмегенни юйю къайда эди? (Дорбунда).

- Эмеген биринчи нелени ашай эди? Къалай?

- Артда уа? Ким калды?

- Алиюк къалай къачды эмегенден?

3. Солуу кѣзюу. «Тыпыр-тыпыр-тыпыр эте»

4. Дерсни бегитиу. Таурухну 2-чи кере окъуу. 2-3 сабийге айтдыруу.

5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Айтыула. «Дуркъу-дуркъу-дуркъу».

Дерсни мураты: сабийлени айтычукъ бла шагъырей этиу; тил айландырыуну бардыруу; эски халкъ оюнла бла танышдыруу; кирсиз тилде сѣлеширге юретиу; ана тилге суймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
 - Сабийле, бюгюн биз сизни бла эски халкъ оюннга юреникбиз. (Оюн халда сабийле бла азбар этиу).
Алгъы бурун сёзлюк иш: дуркъу, ёгюз, семиз, сойду...
Айтыугъа сабийле бла юрениу.

- Дуркъу-дуркъу-дуркъу,
Дуркъу ичинде ёгюз,
Ёгюз ичи – семиз.
Бу урлады, бу сойду,
Бу биширди, бу ашады,
Бу а артха къалды.
Тюююгюз муну, тюююгюз,
Эшикге атыб ийигиз!

- Сабийле бла ойнай-ойнай, азбар этиу. Ойнагъан сагъатда къыйын тауушланы кескин айтдырыу.

3. Дидактика оюн. «Нёгерин таб».
4. Китаб окъуу, хапарлау.
4. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Байрамла. «Аналаны байрамлары».

Дерсни мураты: сабийле бла ушакъ халда байрамны ачыкълау; аналарына, къарт анняларына ана тиллеринде хапар айтдырыу; байрамгъа къууанч халда хазырланыу.

Дерсни темасы: «Джаз келди» Абайханланы Н. «Къарылгъашчыкъ».

Дерсни мураты: сабийлеге джаздан хапар бериу; табигъатда тюрлениулени айырыргъа юретиу; къыйын тауушлагъа эс бёлюу; табигъатны сюерге, тил айландырыргъа юретиу; адебликге юретиуню бардырыу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
 - Къыш бла джазны суратларын тенгешдириу. Башхалыкъларын табыб айтыу, кёргюзюу.
3. Абайханланы Н. «Къарылгъашчыкъ» деген назмусун окъуу, тинтиу, къарылгъашчыкъны суратын кёргюзюу.
 - Сёзлюк иш: шорбат, уя, нюр, тёгюб.
 - Назмуну 2-чи кере окъуу.
4. Оюн «Ким учду».
5. Къарачайча м/ф къаратыу. Рольлада ойнатыу.
6. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Суу-тенгиз. «Гитче элчикни къууанчы» - Мусакаланы С.

Дерсни мураты: сабийлеге суу-тенгиз не болгъанын аныгълатыу; тил-тин байлыкъларын ёсдюрюу; къыйын тауушланы тюз айтдырыу; табигъатха сюймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.
 - Суратла бла иш.
 - Сабийле, суратда не кёресиз? (Суу).
 - Орусча быллай суугъа не дейдиле? (Река). Бу Къобан сууду. Къарачай шахарны эки джаны бла эки суу барады - Къобан бла Теберди суула. Сабийле, бу сууладан да уллу суула боладыла. (Суратха къарайдыла сабийле).
 - Бу а тенгизди. Дунияны башында кёб тенгиз барды. Аланы бири Къара тенгизди. Ары джай хар ким солургъа барадыла. Саулукъларын багъадыла. Сизни ичигизде да болур тенгизге баргъанла.
 - Ким баргъанды? Джаратдыгъызмы?

- Тенгизни сууу бизни Къобан суугъа ушаймы эди? Огъе-се уллуму эди? Сууну татыуу къаллай эди? (Тузлу).

- Къобанны сууу а? (Татлы).

3. Солуу кѣзюу.

4. Мусакаланы С. «Гитче элчикни къууанчы» - таурухну тинтиу.

- Къызчыкъ къайры барды суугъа?

- Анда кимге тюбеди?

- Суу анасы не берди саугъагъа?

- Элчиле нек къууана эдиле?

- Къызчыкъ къаллай къызчыкъ эди?

5. Оюн «Суу, суу, суу челек».

Дерсни темасы: Абайханланы Н. «Сернек бюртюкле».

Дерсни мураты: сабийлени назму бла шагърей этиу; от бла ойнаргъа нек джарамагъанын ангылатыу; тил айландырыу; тил-тин байлыкъларын ъсдюрюу; сакълыкъ адамны иги шартларыны бири болгъанын билдириу; ана тилге сѳймекликлерин ъсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

- Суратла бла иш.

Гитче сернекчикден, джилтинчикден улуу от тюшюб къалгъанын айтыу, юлгюле келтириу, отну къатына барыргъа джарамагъанын ангылатыу, ана тилге сѳймекликлерин ъсдюрюу.

3. Абайханланы Н. «Сернек бюртюк» - назмусун сабийлеге окъуб, тинтиу.

- Сѣзлюк: кюкюрт, хапчюк, къуугъун...

- Сернек бюртюкню кѣргюзюб, соруула бериу:

- Бу неди?

- Къолунгдан тюшсе, не болады?

- Аны ючюн не этерге керекди?

4. Оюн «Жишиуум, къайдаса?»

5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Айтыула. «Къакъ-къакъ-къаргъала».

Дерсни мураты: сабийлени айтыула бла шагърей этиу; тил айландырыу; къыйын тауушла бла энчи ишлеу; тил ъсдюрюу; оюн халда азбар айтыргъа юретиу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Айтыуну сабийлеге айтыу, хар тизгинни оюн халда бериу.

Къолланы, къанатлача кѣлтюрюб, къагъыу.

Балыкъ джюзгенча, къолланы къымылдатыу.

Аякъчыкъларын атча джерге уруб, аны энikleу.

Соруу халда айтыу.

Сѣзлюк иш: балыкъ, джылкъы, мал джол, джаркъа, къай-иш, къашхалакъ, сыйпалакъ, бегене чара, къалакъ сындыргъан...

Айтыуну оюн халда азбар этиу.

- Къакъ-къакъ-къаргъала,

Къайиш тюбю джаркъала.

Ачы сууда балыкъла,

Тийре ичинде джылкъыла,

- Джылкъы кимни джылкъысыды?

- Къазий улу Къаммолатны джылкъысы.

- Къаммолат къайры кетгенди?

- Мал джолуна кетгенди.

- Мал джолундан къачан келликди?

- Джылкъы чыкъса келликди.

- Джылкъы чыкъса, джаз болады,

Балалары къаз болады,

Къазий улу Къаммолат,

Миннген атынг — къашхалакъ,

Сыртына миннген — сыйпалакъ,

Бегене чара тындыргъан,
Отуз къалакъ сындыргъан.

3. Ойнау. Бир сабий, дюккюшчюкге олтуруб, къалгъанла сёзлени айта:къатына келедиле.

- Джыйкъы кимни джылкъысыды? - деб соргъанлай, «Меникиди!» - деб, олтургъан сабий аланы сюреди.

Тутса, башха сабий джылкъыны иеси болуб олтурады.

4. Ушакъ эте, къарачай тилде м/ф къаратыу.

5. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Суу-тенгиз. Кечерукъланы Б. «Зухрачыкъны квайгъысы».

Дерсни мураты: сабийлени айтымла къуаргъа юретиу; тил байлыкъларын ёсдюрюу; къыйын тауушла бла энчи ишлени бардыруу; табигъатха сыймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Сурагъа бла иш. (Тенгизде кеме джюзюб баргъан).

- Бу ушду суугъа не дейбиз? (Тенгиз).

- Тенгизде не джюзюб барады? (Кеме).

- Кеме къаллайды? (Уллу...).

- Неге керекдиле кемеле? (Чабакъ тутаргъа...)

- Кемени ичинде консервала этедиле, чабакъла аман болмазча. Адамла узакъ джерлеге тенгизни юсю бла барадыла кемеледе.

(Къайыкъны сураты бла кемени тенглендириу).

3. Сёзлюк иш: тау суу, къара суу, къайыкъ, кеме, консерва завод...

4. Джомакъланы тинтиу.

- Аты - къара, кеси - кёк. (Къара суу).

- Башы тауда - къуйругъу тюзде. (Суу, Къобан).

5. Солуу кёзюу, керилиу.

6. Айтымла къурау, къыйын тауушла бла ишлеу.

(Сурагланы кючю бла).

- Суу. - Суу адамгъа керекди. Суусуз адам джашаялмайды.

Къайыкъ. - Къайыкъ бла сууда джюзедиле. Ол адамгъа керекди.

Кеме - ...

(Сабийле хар сурагъа 2-3 айтым къурайдыла; сурагланы шартларын айтыргъа юретиу: суу сууукъду, кирсизди, хайырлыды, татлыды д.а.к.).

7. Оюн «Суу-суу-суу челек».

8. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Оюнчакъла. Халкъдан «Тоб бара».

Дерсни мураты: сабийлени оюн халда халкъ айтыу бла шагърей этиу; тил айландыруу, ёсдюрюу ишлени бардыруу; ана тилге сыймеликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни кайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ. - Сабийле, сиз къаллай оюнчакъла билесиз?

- Бу неди? - Тоб. (Тобла бурун къаллай болгъандыла, неден этилгендиле...аланы юсюнден айтыу, кёргозюу - джюн, бусхул, резин тобла кёргозюу).

«Тоб бара» деген дыгъычыкъны сёзлерин айтыу, ангылатыу.

3. Оюнну ангылатыу.

- Эки сабий бир-бирине айланыб, тобну бир-бирине ата, сёзлени айтадыла. Ахыр сёзле кимге тюшсе, ол къачады. Ол бири чабыб, ызындан сюреди. Туталса, «дыгъы» этеди.

- Тоб бара,
Чёб бара,
Таугъа бара,
Таудан келе,
Тикден кетди Казбек,
Дыгъы-дыгъы-дыгъы!

4. Оюн. Сабийле сёзлени кеслери айтыргъа юренедиле.
5. Китаб окъуу. Ёзденланы А. «Тобчугъум».
6. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Ишде керек затла. (Дерсни эшикте этерге боллукъду).

Дерсни мураты: сабийлени ишде керек затла бла шагърей этиу; сёз хазналарын байындырыу; атлагъа келишген этимле табаргъа юретиу; иште сёймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.

Сабийле затланы кеслери алыб кёргозюу; таныгъан затларын айтдырыу: кюрек, балта, чюй, чёгюч, чага, сенек, басха, оракъ, чалкъы).

Неге джарагъанларын соруу, айтдырыу, тинтиу.

- Кюрек бла къазадыла (не?) ...джер.
 - Балта бла (не?) отун джарадыла.
 - Чюй бла (не этедиле?) эки затны бегитедиле.
 - Чёгюч бла (не этедиле?) чюйню урадыла.
- (Кёргозте барыргъа тыйыншлыды).

3. Бегитиу.

Сабийлеге сёзлюк сёзле бла айтымланы айтдырыу.

4. Джомакъланы айтыу, тинтиу.

- Башы – темир, къуйругъу – агъач. (Чёгюч).
 - Къуйругъу узун, тили джассы. (Кюрек).
 - Бир ауузу – тёрт азауу. (Темир сенек).
 - Бир атым барды да:
- Аугъан чёбню ашайды,
Ёре чёбню ашамайды. (Басха).
- Къыш къолгъа алынмагъан,

джай джерге салынмагъан. (Чага).

- Бир атым барды да,
- Ёре чёб къоймайды. (Чалкъы).
- 5. Тоб оюн.
- 6. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: «Джау, джау, джаным, джау».

Дерсни мураты: айтыу бла шагърей этиу; джангур, суу табигъатха, адамгъа керекча, кереклисин ангылатыу; табигъатны адамлагъа хайырын ангылатыу; тил байлыкъларын, анга сёймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озгъан дерсни къайтарыу.
2. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакъ.

Бурун быллай айтыуланы нек айтхандыла, сабийле къалай ойнагъандыла, джангур джаудурур ючюн, къаллай сёзле айта тепсегендиле. Ол затладан хапар бериу.

«Суу алышмакъ деген оюнну хапарын бериу.

«Джау, джау, джаным, джау» - окъуу, тинтиу.

Аллы бла сёзлюк иш: джаулу гюгтю, къуймакъ, къалач, арпа ун, суу алышмакъ.

- Джау, джау, джаным, джау!

Джау, джау, джаусанг а!

Джаулу гюгтю берейим,

Къуй, къуй, къуйсанг а,

Къуймакъ, къалач берейим.

Джау, джау, джаным, джау!

Арпа унла къуяйым,

Чыпчыкъ болуб учайым.

Оюнну эшикте бардырыу.

Бир тюрлюсю: сабийле джоппу джыйылыб, айтыгуну бирден айтадыла. Ол заманда къолчукъларын ёрге айландырыб, кёкге къараб айтадыла. Экинчи къоллары бла, джаулу гюгтю

этгенча, кёртюзеделе... Ахырында уа, кьоллары бла учуб кетгенча кёртюзюб, чабадыла. Сора тёрт джанына кьачадыла. Ортада турган бир сабий, «джангур» болуб, аланы сюреди. Кимни тутса, ол джибиди. Экинчи ол сюреди. Оюнну эрикгинчи ойнарга боллукьду.

Экинчи тюрлюсю: эки кьауумга юлешиниб, ортада 10-15 метр кьоюб, эки джанында сиреледиле. Сёзлени айта, ол сюрюучюню кьатына, тюз ортасына, джетедиле. Сюрюучю, ала сызга джетгинчи, тутарга керекди. Сюрюучюню аты «джангур» болады.

Дерсни темасы: Джаз. Джаубаланы Х. «Акь белли».

Дерсни мураты: сабийле бла джазны шартларын кьайтарыу; сёз хазналарын, тил байлыкьларын ёсдюрюу; джомакьланы ангыларга, билирге юретиу; кескин сёлеширге юретиу; табигьатха сюймекликлерин ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озган дерсни кьайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Джазны шартларын ачыкьлау; сабийлени сынамларын тенгleshдириу.

Джомакьны айырыу.

- Кьар эриди, джер ачылды,

Кёк кюкореб, суу чачылды,

Кюн кьыздырыб, джер юсюне

Джап-джашил кырдык джайылды.

(Биджисиланы А.)

- «Билчи, кьайсы заманды?» *(Джаз).*

Назмуну окьуу, тинтиу. Аллы бла сёзлюк иш: джашил кёлекчик, башы бурма, бели акь — деген сёзтутушланы ангылатыу...

3. Керилиу кёзюу.

4. Назмуну 2-чи кере окьуу, азбар этиу.

Хар тизгинни айтылгьанына, сураат кёртюзте, кьымылдата барырга боллукьду.)

- Джазга чыгыб, терекчик

Кийди джашил кёлекчик.

Башы — бурма, бели — акь,

Кёрюнеди бек омакь.

(Джаубаланы Х.)

Назмуну 3-4 сабийге айтдырыу.

5. Кьарачай тилде м/ф юзюкге кьаратыу, тинтиу.

6. Дерсни тамамлау.

Дерсни темасы: Терекле.

Дерсни мураты: сабийлени бачха кёгетле бла шагърей этиу; кёблюк санны аффикслерин хайырландырырга юретиу; тил ёсдюрюу; тил байлыкьларын ёсдюрюу.

Дерсни барыуу

1. Озган дерсни кьайтарыу.

2. Джангы дерсни тинтиу.

Ал ушакь. Билген тереклерин эсге тюшюрюу; джазда ёсюмлени, аланы ичинде тереклени, кьалай тюрленнгенлерин айтыу...

Сураат бла иш. Терекни не затладан кьуралгьанын айтыу, айтдырыу.

Бирлик сан бла кёблюк санны юлгюлерин тереклени юсюнде айтыу.

3. Керилиу кёзюу.

4. Тилбургъуч.

- Акь алма, кьызыл алма,

Бир тамакьдан тизил, алма!

(Сабийлеге айтдырыу).

5. Оюн.

6. Дерсни тамамлау.

САБИЙ ОЮНЛА, БУЛДЖУТУУЛА

Халкъдан *Сылпагъарланы К.А. джыйгъанды*

Дуркъу-дуркъу

*(Сабийни къол аязчыгъында башла бармагъынг
бла ары-бери эте айтаса)*

Дуркъу-дуркъу-дуркъу,
Дуркъу ичинде — ала кюйюз!
Бу урлады, *(Баш бармакъчыкъ бюгюледи)*
Бу сойду, *(Башла бармакъчыкъ бюгюледи)*
Бу биширди, *(Орта бармакъчыкъ бюгюледи)*
Бу айгъакъ чыкъды да иесине айтды да кюйду. *(Гитче
бармакъчыкъ бюгюледи)*

Муну да тюйюгюз, *(Бармакъчыкъла бирер-бирер урулгъ-
анча этиб, сора джумдурукъчукъну башындан ургъан кибик
этедиле)*

Муну да тюйюгюз,
Муну да тюйюгюз,
Муну да тюйюгюз,
Джашчыкъны (къызчыкъны) эшикке атыгъыз да ийигиз!
Тюй-тюй-тюйюгюз!
Эшикке атыб ийигиз!

*(Сабийни къолчугъун джумдурукъчукъла этиб, бармакъ-
чыкъларын бюгюб, ургъан маталлы къагъадыла да сора назму-
чукъну кесине айтдырыргъа юретедиле. Бу да тил ачдырыу
мадар оюннга саналады).*

Джюу-джюу-джюу ала

*(Булджутууну сабийни къолчугъуну сыртындан баш эм-
да башла бармакъ бла тутуб, ёрге-энишге эте айтылады.
Игиси — сабий да биргенге айталсады)*

Джюу-джюу-джюу ала,
Эки чычхан суу ала,
Амма боза бишире,
Акка кийик тюшкоре,
Босагъадан абына,
Сакъалчыгъы къабына,
Дыгъы-дыгъы-дыгъы этейим,
Сени бирчик тебсетейим
Харс!

Тарта-соза

*(Сабийчикни бешикден къобара айтылады бу булджу-
туу. Бу дегенни орнуна сабийни атын салыргъа да боллукъду)*

Тарта-соза, тарта-соза,
Муну джашла оза,
Тарта-соза, тарта-соза,
Муну къызла оза,
Тарта-соза, тарта-соза,
Барын да бу оза!..

Къакъ-къакъ-къаргъала

*(Солуун алмай, талай кере ариу, джсенгил-джсенгил ай-
тыргъа керекди бу тилбургъучну-булджутууну да)*

Къакъ-къакъ, къаргъала,
Къамиш тюбде джоргъала,
Исси суугъа баргъанла,
Судан чёмюч алгъанла,
Байрым чёгюу салгъанла,
Къакъ-къакъ, къаргъала,
Къамиш тюбю джоргъала,
Исси суудан къайтханла,
Хайыр хапар айтханла!

Сёзлюк: чёгюу — олгуруб, ушакъ этиу.

Бирден-бирден

(Халкъ оюн)

Ойнарыкъла (талай сабий) не санашыб, не чѣб атыб, кю-то айырылады. Къалгъанла, аны тѣгерегинде кюрен къураб (тѣгереклешиб) сюеледиле. Кюто не бир къысхаракъ тилбургъуч неда бу башламаны айтады:

- Бирден – бегеу,
Ючден – эгеу,
Бешден – бѣлеу,
Джетиден – тергеу!
Джетиси да джетдиле.

Мен этгенни этдиле! – деб, алай айтханлайына, эрлай не болса да бир тюрлю бир къымылдаб, тизилгенле да ол этгенча этедиле. Кюто не бир аягында чынгайды, не бетин сылайды, не аллына бир-эки атлаб, тебсегенча этеди, не бурнун чойю-рюб, къолларын алгъа созады, не тобукъланыб, аллына чынгайды, не аллына ийилиб, эки къолун кѣзюу-кѣзюу артына-аллына созуб, башын ары-бери чайкъайды, артына-аллына, не ѳрге-ѳрге чынгайды, д а.к.

Кюто этдиргенни эталмагъан неда терс этген «тѣлеу» (фант) береди. Талай тѣлеу джыйылса, тохтаб, хар ким бирер хакъ этиб (сюдоу айтхан затланы – оюн, чынгау, тебсеу, джырлау, тилбургъуч айтыу дегенча, тѣлеу затларын (ашыкъ, къол джаулукъчукъ, тюйреукъ дегенча) ызына аладыла.)

Къазла-дуадакъла

(Гуси-лебеди. Орус халкъ оюн)

Ойнагъанла санашыб неда чѣб атыб, къазланы иесин эмда бѳрюню сайлайдыла. Къалгъанла да къазла боладыла. Майданы бир джанында юйчукъ сызылады. Ол къазла бла аланы иелериникиди. Майданны ол бир джанында тюз (поле) болады, ортасында бѳрюню уясы болады.

Къазла барысы да ханс чѣблерге тюзге барадыла. Аланы иелери чакъырады:

- Къазла-къазла!
- Го-го-го!
- Сиз ачмысыз?
- Хо-хо-хо!
- Сора юйге къайтыгъыз!
- Тау этекде – кѳк бѳрю.
Бизни юйге иймейди.
- Не этеди?
- Тиш билейди,
Бизни ашаргъа сюеди.
- Сакъ учаргъа тырмашыгъыз,
Къанатланы бек сакълагъыз!

Къазла юй таба чабадыла, бѳрю аланы тутаргъа кюрешеди. Къазла тутулмазгъа кюрешедиле. Оюннга беш неда андан аслам сабий къошулургъа болады. Оюн кенг джерде бардырылса таб болады. Кесин тутдурмагъан къазны неда дженгили-рек барын да тутхан бѳрюню махтаргъа боллукъду эблилигин, тирилигин. Оюнну эрикгинчи ойнаргъа болады. Тутулгъан къазла оюндан чыгъа барадыла. Къаз джыйын бошалса (тутулуб), оюн джангыдан башланады, джангы «бѳрю» айырылыб.

(Кѳчюрген Сылтагъарланы К.А.)

Шумалакъ

(Къарачай халкъ оюн)

Бу оюн адамны кеси кесини тилине ие бола билирге юрети.

Оюнну аллын башлай, сабийле бирден къайсын болса да бир башчы (эген) онг къолун ѳрге кѳлтюреди «Шумалакъ» деб. Олсагъатдан ойнагъанла бары да шум (тауушсуз, къымсыз) болуб, эринлерин къысадыла. Эген аланы сѳлешдирирге, кюлдюрюрге кюрешеди, джырлаб, чам-накъырда, кюлкю затла айтыб,

мимика, пантомима-ёзге этиб, эниклеб. Кюлген неда сёз айтхан болса, джюк (фант) береди.

Ойнау джорукъ: Эген ойнагъанлагъа кьолу бла тиймейди. Бир-эки-юч неда талай джюк алынса, тазир тёлеу башланады.: джюк бергенле, хар ким джюгюн ызына алыр ючюн, эген салгъан неда кеслери сюйген тазирни (ишни) этедиле. Алай демеклик: не джырлайдыла, не тебсейдиле, не джомакъ, хапар айтадыла, неда, эген айтханча, ким чыпчыкъча джоуолдейди, ким киштикча мияулайды, ким кьаргъача кьангкьылдайды, ким оюн кёргюзеди...

Оюнну аллында айтыргъа аллеуюкле:

Шум, шум, шумалакъ,
Алакъанат дуадакъ,
Тюлкю кёзюн джумалакъ,
Тилге кишен буадакъ,
Бизге бирден шумалакъ!
Шумну бузгъан – бузанакъ,
Мангылайына – бурчалакъ!
Ой, сууукъду, сууукъду,
Базар бизге джууукъду.
Эки сомгъа – бир тауукъ,
Андан бизге не зауукъ?!

Шум-шум, шумалакъ,
Эринлени кьаты джаб.
Кирпиклени кьаты кьакъ,
Дюлдюр ат бла чарсха чаб!
Шум-шум, шумалакъ,
Тёр башында – беш кьонакъ,
Тёртосю – джаш, бири – кьарт,
Кьарт айтыргъа – сёз, джомакъ,
Кьарт джомагъын бошады,
Бизге келди шумалакъ!

Шум-шум, шумалакъ,
Тилине ие – шумалакъ,
Тилни кьолу – кьууалакъ.
Сёзню кьолу гьырмырлы.
Кёгеҭ терек – тамырлы.
Сёзге сюдю – джамагъат,
Бизге керек – шумалакъ!

Ала алма, кызыл алма,
Бир тамакдан тизил, алма.
Джаз джаугъан кьар – джабалакъ,
Алма кьабхан – шумалакъ!
Тауда бара, джурну кёрдом.
Ач нёгерге хычын бердим.
Тобугъумда базук сына,
Шумалакъда дауур тына!

Сёзлок: **джумалакъ** – джумуучу, кьысыгучу; **бууадакъ** – (прищепка), кьысдыргъыч; **боюн бугъоу**; **бузанакъ** – бузукъчу; **оюн бузуучу**; **бурчалакъ** – бюгюлген бармакъ бла «шап» деб уруу – щелчок; **шумалакъ** – сёлешмеу; кьымсыз, **тауушсуз** болуу – молчание, молчанка; **кьууалакъ** – ачитил; **джаншакъ**; **джууабчы**; **тыныу** – тохтау.

Сабий эркетлигуле

(Сабий джюрюрге юретген заманда айтадыла)

Даж-даж, дажчыгъым,
Даж этеди джанчыгъым.
Сир кьатдыра белчикни,
Нюр джарыта бетчикни,
Бутчукъланы тирейди,
Ханы кызын тилейди,
Тилей эсе, - берсинле.
Дж-даж этген джашкочукъ
Чарсха чабыб кёрсюнле.
Кьош-кьош ёчле келтириб,
Кьабыл алгъыш этсинле!..

Миллетими тилинден, тининден хапарым барды, дер ючюн, халкъда джюрюб тургъан, белгили халкъ тилбургучланы бир да кьуруса да асламысын, хар бир сохта, хар ата-ана, устаз да (кесин бу миллетни адамына санагъан, миллетине, кесине да сый бере билген ха радам да) азбар билирге керекди. Ууакъ сабийчиклеге айта, юрете туругъа борчлуду.

(Сылпагъарланы К.)

Ой, уллу кыш, уллу кыш

Ой, уллу кыш, уллу кыш!
Тюш да, манга тешек эт,
Къартджыгадан эшек эт!
Таш тиймесин бутунга,
Улумагынын джуртунга!
Аш болмагынын къазаннга,
Батылмагынын шауданнга.
Шаудандан а не чыгъар?
Къары-къары бёз чыгъар.
Табсыз сёзден не чыгъар?
Сёз айтдыра, сёз чыгъар.
Терс оюндан не чыгъар?
Уруш-тойюш, кёз чыгъар.
Къарт кишиден не чыгъар?
Оюм, акъыл сёз чыгъар!

Улумагынын – таралмагынын; аш болмагынын къазаннга –
къазаннга тюшнуб къыйналма; шаудан – къара суу; сёз чыгъар
– къайгы, даулаш, дауур.

Эниклеу оюн

Сабийле, бир-бирини къолларындан тутуб, тегереклешиб
сюеледиле. Эген (ведущий) ортагъа чыгыб сюеледи. Бары да
бирден не бир санауну, не тилбургучну, не джырчыкны
бирге джырлайдыла. Сез ючюн:

Тегерек, тегерек, бурулабыз тегерек,
Къоз терекни бутагы
Къоздан толуб, басылыб,
Джерге-джерге дженгерек.
Тапчалада тапхада-
Бир табакъ да бир элек.
Кез къакъмайын мара да
Мен этгенни сен да эт...

Джырлай келиб, ортадагы не болса да бир затын бир
тюрлю кымылдатады: не бир къолун, не эки къолун да, не
аягы бла бир тюрлю кымылдагъан ышан этеди. Джыр-
лагъанларын къоюб, бары да олсагъатдан ол этгенча этедиле.

Артха къалгъан неда эталмай, джангылгъан ортагъа
чыгыб, эген болады, ортадагы уа аны орнуна сюеледи. Неда,
келишгенлерича, тазир джыйыб, артда джырлаб, тебсеб, джо-
макъ, хапар айтыб (сюдюню бегимине кере), джыйгъынларын
ызына аладыла.

Оюннга ненча адам да къошулургъа боллукъдула.

Сюдю не оюнну аллында, не тазир джыйыб бошасала,
чебатыб айырылады, неда чамчы, сезге уста сабий айырылады.

Тапча – адам атды.

Джюу-джюу-джюу-ала...

Не санаб, не чеб атыб, эген айырылады да ол ортагъа
чыгъады. Къалгъанла тегерек тизилишиб сюеледиле. Хар ким
онг къолуну баш бармагы эмда башла бармагы бла сол
къолуну сыртындан тарта, бары бирден, бирге-бирге
джырлайдыла:

Джюу-джюу-джюу-ала,
Эки чычхан суу ала.
Амма боза бишире,
Акка ачка тюшюре.
Келин арбаз сибире,
Эки сомгъа – бир тауукъ,
Андан бизге не зауукъ
Тауукъ сюйген – тарыды,
Бизге зауукъ – сабырды...

Джыйын алай айтса, эген: “Сабыр тюлдю, - сарыды!” –
дейди. Эген алай айтханлай, хар ким бирер сары затны атын ай-
тыргъа керекдиле. Сез ючюн, “сары” делинсе% къоз чапыракъ,
пгтыш, сары сыргъа, гаккыны сарысы, батаргъа баргъан кюн,
биппихан, д.а.к. Сез табмай къалгъанла тазир бередила да, арт-
да аны телеуюне айтылгъан “ишни” этиб телеуюню (карандаш,
тирискъ, китаб, чач тюйреуюч - зат дегенча, ууакъ-тоекле)
ичини алай аладыла телеу бергенле. Эген, “сары” демей,
“кыра”, - десе, къара затла, “татлы” десе, - татлы хантланы
ичини айтылады, д.а.к.

Сабырды – сабырлыкъды.

БАШЛАРЫ

Ортанчы къауумда сабийлени окъутууда баш борчла	3
Ортанчы къауум	4
Тамада къауумну окъутууда баш борчла	6
Тамада къауум	7
Школгъа хазырланнгъан къауумну окъутууда баш борчла	10
Школгъа хазырлана тургъан къауум	11
Тематикалыкъ план (ортанчы къауум)	14
Тематикалыкъ план (тамада къауум)	21
Тематикалыкъ план (школгъа хазырланнган къауум) ...	28
Ортанчы къауумгъа дерсле	35
Сабий оюнла, булджутуула	84

Чотчаева Р.У., Урусова М.В.

**ПРИМЕРНЫЕ ПЛАНЫ УРОКОВ ПО-КАРАЧАЕВСКОМУ
ЯЗЫКУ ДЛЯ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ**

Сдано в набор 15.10. 09.

Подписано в печать 20.04.10.

Формат 84x108¹/₃₂. Усл. печ. л. 6.0.

Уч.-изд. 5,25

Тираж 300 экз. Заказ №

Отпечатано в издательско-полиграфическом комплексе
РГУ «КЧИПКРО», г. Черкесск, ул. Фабричная, 139.

Узденова